

בשיירה ובצדה

על יצירתו של ס. יזהר

„מעריצך בכל הארץ מחכים בקוצר־רוח לפרסום יצירתך שבכתובים... כמה חסר להרבה „צברים“ מ„הסוג שלי“ כוח ספרותי שיהא נושא להערצתם, כלומר מבטא בנאמנות את רוחות־בטנם הנלוות ואת חיבוטיהם הרוחניים בתוך ההויה הארצי־ראלית המתהווה, הנבוכה, הבלתי־מגובשת. ולך ישנם כל הסיכויים — אם תרצה ואם תסרב — להיות האדם הזה. לכל נוער בעולם ישנו האדם־הסופר שלו העומד גבוה־גבוה מעליו — ובתוכו... מבט החודר דרך כל הקליפות ופוגע בשורש, במקום שנמצאים החיים... והאמת שלך היא „צברית“, היא צמחה בין פרדסים וחולות, בחמסינים ובשדות־העמק... אנו רוצים לשמוע שוב את קולך, ולחוש את עצמיותך־עצמיותנו...“ — דברי־הערצה נדירים אלה אל סופר מתחיל מפי בן־גילו (חיים בן־דור, מתוך עזבונו) מעידים על חווייה אישית מאוד של רבים, שיזהר היה להם למבטא. הד רב ענה לסיפוריו הראשונים, מיד עם הופעתם, בקרב טובי הנוער הארצי־ראלי, ש„תעו בדרכי החיים“ והתלבטו בין חובת ההגשמה החלוצית לבין נטיות צנטריפוגאליות, סטיה מדרך־המלך. חוש נכון לחש להם לנערים אלה כי יזהר הוא בשר־מבשרם, כי האמת שלו היא „צברית“, כי מבטא הוא את „חיבוטיהם הרוחניים בתוך ההויה הארצי־ראלית המתהווה“.

ואמנם, אם נבקש את ראשיתה של המשמרת החדשה בספרותנו נגיע בהכרח אל יזהר. ולא־דוקא משום טעמים שבכרונולוגיה, משום היותו מן הפרוזאיקנים הראשונים שבין ילידי־הארץ; טעם זה אינו מבוטל, אך הבחינה הכרונולוגית לבדה בחינה חיצונית היא ואינה מגעת עד שרשי התופעה. ראוי יזהר לתואר ראש־וראשון בזכות האיכות החברתית החדשה

המתגלה ביצירתו, המשמשת לה רקע־כולל ומקור־יניקה אכסקלוזיבי. יצירה זו סובבת כולה על ציר החלוציות הארצישראלית וגילוייה האינטימיים: אדם מול משימה ציבורית או־בייקטיבית, חובת־המעשה וחובת־הלבבות שבהם. הישגה הבולט הוא במזיגה של תימאטיקה, סגנון, נוף־אדם ולשון העושה את יצירתו לחטיבה אורגנית אחת.

הקורא בסיפורו הראשון „אפרים חוזר לאספסת” יתפעל מחדש מן האמת החיונית הגלומה בו, זה השילוב והשיזור הטבעי של בעיות־קיבוץ ספציפיות עם לבטי־נוער נצחיים על־פי החוקיות של טיפוס פסיכולוגי מסוים מאוד. מה גדולה הפליאה, כי סיפור זה כתב נער בן י”ט. אמנם, ניכרת בו רגשנות, רוב־דיבורים וחוליות מיותרות, ניכר הדבר, כי המחבר הצעיר כ”כ השקיע כאן את עצמו כל־כולו, בלי לזכות במותר־הכמה מן גיבורו — אך אמת משכנעת, רצינית וכאובה וכשרון־עיצוב אמנותי מכפרים הרבה על הטאי־נעורים. אם בוסר הוא, — יפים לו דבריו של יזהר עצמו על סופר צעיר ומוכשר אחר, כעבור שנים: „והרי זו זכותו וזו מעלתו. מי לא יתן תמורת טעם חמצמצות של פרי, שיש בו גם מן הירקות החורפית וגם מן זהב הפשלות... מי לא יתן תמורת בוסר מגרה וחריף זה, כמה־וכמה פירות בשלים שעבר זמנם... במקום שיש נסיונות — יש חיים, ואם חיים כאן — אמת כאן, ועל זו קרקע האמת צומחת האמנות הגדולה, הבריאה...” כבר בסיפוריו הראשונים של יזהר ניכר מצפון ספרותי רגיש, „פריצה אל האמת”, כלשונו בבאות; אין בהם מאומה מן הכפוי, המלאכותי, השאוב ממחזות זרים. בזכות מליאותם ורב־כיווניותם (ואפילו רב־משמעותם) רשאים אנו לבוחנם בחינות שונות, לגלות בהם רובד שעל גבי רובד.

בחינה ראשונה: אדם בקיבוץ. בולטת מאוד ההתקוממות הספונטאנית על העבודה הקשה, על החמה הקופחת על הראש והליאות הנבלעת בעצמות וסוחטת את לשדן; התמרדות כנגד הכפיפות לעמל, התובע את האדם כולו; מרי כנגד החיכוך התמידי שבין אדם־לחברו והמחיצה הדקה כ”כ שבין רשות־היחיד לרשות־הרבים, כנגד השעמום שבמעגל־הצר, כנגד חייר צוותא שאין מנוס מהם; ומעל כל אלה — מחלחל הפחד מפני אבדן־האישיות, טשטושה והדברתה ע”י הכלל התובעני, העושה כביכול בתוך

היחיד כבתוך שלו, מנמיך את שיעור־קומתו ונוהג בסיטונות עם הכל — זה קול־ענות חלושה בפי חלושים (וחשש, המגרה אנשי־אופי לפתח את מלוא אישיותם): „הלא סוף־סוף גם רצונו שלו משהו. למה תמיד לאונסו, לעונשו, לחייבו, לדרוש ממנו נצח?... קלות? לאו דוקא. אבל אם קושי — מדוע דוקא בדרכים אלה שאינן שלי?... לא להסכים, לא להניח, לא לוותר ולא להיכנע... ומכל־מקום שלא לשיר הלל ותשבחות לאולת־היד ולכנותה ענווה צנועה ודרך למופת... האין לכל אדם קומה שלו, קלסתר שלו, צער שלו, וישותו האחת, הבודדה, היחידה במינה...” — כך מתחננים על נפשם אפרים ויהודה וראובן ודינה, גיבורי „אפרים חוזר לאספסת”, „לילה בלי יריות” ו„מסע אל גדות הערב”. טענות קשות טוענים הם בינם לבין עצמם: „אינך רוצה בשום אופן לקצור בכל יום תלתן! אינך רוצה לחלוב פרות בוקר, צהריים וערב! אינך רוצה לצאת ולחזור היום על מה שנעשה אתמול רק משום שהעבודה דורשת זאת. אני קנה־מידה לדברים. אני צריך. ואני איני צריך. אני רוצה, ואנוכי גם איני רוצה...” חופש יהא וקלות תהא, מרחבים ואופקים! כל חידושם של רחשי־לב בעטננים־תמימים אלה הוא בטעם הראשונות של מי שגילה זה עתה את העולם (ועם כל אדם צעיר נולד ומתגלה בידוע העולם מחדש); אלא שההרהורים הענוגים וה„אציליים” („למה אי־אפשר להסתלק מן הכל בחשאי ולהפליג אל לא־מקום...”) תיפקודם האובייקטיבי, הציבורי, הוא היותם מיילדת לדפרוליטאריזאציה, לקאריירה, לעריקה מחלוציות. רבות ראינו, כיצד הוגיהם עוגנים בסופו־של־דבר בפיליסטריות־כפשוטה, ובמקרה הטוב: בהערצת החלוציות מרחוק.

אך לא זו אחריתם של גיבורי יוזה. הרהורים אלה אינם נעשים ערעורים. חשבון־הנפש הם של הבית החלוצי ואינם יוצאים לעולם מתוך מעגלו הסגור. הפתרון ניתן מראש: „אני יודע בעצמי מה אפשר לטעון ולהשיב... אין לך דבר גדול לחיות איך שתחיה... וצריך לדעת להתרומם עם הקטנות שבקטנות ולא לנוס...” ועל־כן חוזר אפרים אל האספסת, ראובן נשאר על משמרתו, ויהודה יקום גם מחר למלאכת־יומו. תאמר, דבר של מה־בכך הוא, חוליה שרק במקרה היא סופית בשרשרת הרפלקסיות והדימויים הארוכה. ולא היא. נצחוננו הוא של המצפון, של מרות החלוציות. הכרעה זו, אפורה ופשטנית, מיפנה היא בפרשת־דרכים. חוליית־הסיום קובעת את מישקלה וערכה של השרשרת כולה. רק בזכותה יכלו לבוא אח־כ „בפאתי נגב”, „החורשה אשר בגבעה”, „שיירה של חצות” ואפילו „סיפור חרבת־חזעה”.

ומוטב שנצא לפי־שעה ממעגל הקיבוץ ובעיותיו אל היקף גדול ממנו. לכאורה, לא הפתרון, לא פריקת־עול או קבלת־עול היא כאן עיקר. לבם וצירם של הסיפורים הרי הם הלבטים עצמם, המבוכה והחיפוש: „לחפש ולא למצוא — זוהי אמת גדולה ומעלה מלמצוא משהו“. די־ודברים שבין האדם למשימה היא אותה־שעה־עצמה עמידה בין עלומים ובגרות, מסע אל הנעורים האבודים ופרידה מהם. ולא במקרה. לא רק מחמת גילו הצעיר של המחבר רוב־רובם של גיבוריו (ושל ספרותנו הצעירה בכללה) הם נערים. אם „המפעל“ הוא נושא המרכזי, — אי־אפשר היה שלא לפנות אל שכבת־גיל זו דוקא. אין לך עם ותקופה, שבהם מילא הנוער תפקיד סוציאלי נכבד כבארצנו ובדורנו. את המהפכה הגדולה בחיי העם ביצעו הם, הם לשו את גורלו בידיהם. הספרות, שביקשה, ואפילו אינסטינקטיבית בלבד, לתאר את האופייני והסגולי שביישוב האי־בין העלייה השנייה למלחמת־השחרור, פנתה בהכרח אל הנוער החלוצי. זו לא היתה שרירות־לב, או נוחות אישית; זה היה כורח ההגיון האובייקטיבי. וכך דורך יזהר עד היום הזה כמעט במשעול־הנעורים בלבד, והוא שעיצב במידה רבה גם את סגנונו. חלומות נעורים קראו לבוא. המהפכה בדם ניתרגמה למהפכת החיים כולם, לחגת־מידה, ליום גדול העומד על הסף: „חיים חדשים“, „מעשים רותחים“, „שינוי־ערכין“, חירות אין־מצרים, אופקים רחוקים ומרחבים כחולים ושמים צלולים־נצחית. החיים נפרשים על מלוא אפשרויותיהם, רק הושט ידך וקח, געגועים עזים חורשים בבשר, חדות הבריאה וצער העולם ברורים ועזים כביום־נתינתם, בעיית קיום האדם ותכלית קיומו ניצבת חריפה ובלתי־משוטשת. הריהי חכמת־הנעורים הגדולה, שכוחה וחולשתה ברוב כלליותה וערפלותה, והיא נתבעת בבוא־היום לפנות מקומה לחכמת־המבוגרים“, שכוחה וחולשתה בנסיון, בויתור־מראש לאפשרי, בספקנות נבונה ואינרציה. ככל שהיה החלום עמוק וממושך יותר, — כן יתמיד לפרנס את שנות הבגרות, כן יבסמן בזכרונו הטוב, כן יחדש את מעיינות־הנפש. כתצים ביד הגיבור כן הנעורים; אשרי מילא אשפתו מהם. אך כן תקשה הפרידה המוכרחת מהם, הפרישה לחולין והכרח.

גיבוריו הראשונים של יזהר באו וראו: דינר־זהב היה החלום — ופרוטרוטו אסימונים. תחת החמצן שבדם — עייפות, תחת החירות — עבודה, תחת מרחבים ואופקים — המעגל הצר, תחת שמיים צלולים — אדמת־רגבים, תחת שירה — פרוזה קטנה של יום־יום. „אותה צהלה רבה שהיתה פעם...“

אז בימי הכבישים, כשהיו החבריא יוצאים בלילות... לילה בהיר, אוהלי
מנורות־רוח ושבילים שבהר האובדים בלבנוניות... שהלב נצבט לעומת
בערגה אוכלת...” והנה יום־האכזבות, „היום־השני” של כל חלום: „
וחזור מקץ שנה או שנתיים אל הנוער התוסס הזה והכל נדף ואיננו, פשו
נעלם נעלם. הללו כבר הפכו „מבוגרים”, „באו בין הבריות”, נעשו „אנשים”
צא בין הבריות ושמע, מה הם סחים, מפוכחים, מיושבים, מבוגרים, היודעי
את „החיים”, ומקום להם, „עמדה” בלשונם, זו הפרסטיגיה שאינה נפני
למאום זולת למועיל ביותר ולרכרוכי ביותר...” רק אפרים ושכמותו אינ
משלימים, אינם מוותרים, נאחזים בחלומם, עורכים קונפרונטאציה מתמד
בינו ובין המציאות ובשמו מתריסים כנגד שממון, באנאליות, שביעות־רצו
עצמית וצדקנות, כנגד מליצה, תיפלות וכורח־משעבד. לא אל זה נשאו א
נפשם: „זהו מה שאנו צריכים להיות, מה שהוא עצמנו האמיתי, מה שהיו
אז מונח כניצן בחיק־העלה? כלומר, כלום אחרת אי־אפשר שיהיה?” אכול
כיסופים ומרי עוגבים הם על ה„אחרת” — אם גם זו אין לה גוף ולא דמות
הגוף ולא תתורגם לשפת־אנוש: „לצאת מכאן, לא להירקב בחור דל זה
וחייבים לצאת אל העולם האחר, שלכאורה נדמה, כה ברור וכה ידוע מקומו
תהי נא פעם אחרת! יהיו שמים אחרים. לנשום לרווחה, להיות שש עי
הזמן כבן־לטאה על החום...”

אחרים — טוב להם בעולמם. מסתפקים במועט, בפתס־שבסלם, ומיצעדכ
קל ובוטח: „יקומו מחר אל צלצול־שחרית, ויזקפו את החוטם בגדולה
ובהכרת־ערך — ושבעי פת־הבוקר יתהלכו בתוך עמם ובתוך שלהם איש
איש אל פינתו, לחלוב פרות, לדפוק בסוסים, לשטוף כלים ולהפרות שממות
אם־מולדת... יבואו אל, חדרוכל, אל העגבניות ואל הבצלים ואל ספלי
הקאקאו...” ואלו הם — לא בתוך עמם ולא בתוך שלהם, לא המנוחה ולא
הנחלה. „לאן לפנות! לאן ללכת וייטב?.. הנה כבר עברו ימים רבים ומה
היה בהם? היו, שקעו, ואבדו... מה בצע בכל? מה עולם, מה אדם, ואתה
מה, ולמה, למה, למה?” להם אורב עולמית החלל־הריק, הם תמיד בראשית
כל הדברים, כאובים ויצא־ידופן וטרודים לרדת לפשר השוני שבינם לבין
„האחרים”: „באותם התנאים שלך שרויים בני־אדם רבים אחרים — מה הם
אומרים? מדוע אין נפשם יוצאת מגעגועים אל אחרת, ולא דל ולא קטן
נראה בעיניהם מה שעמם? או אפשר כבר עייפו ואפשר מבוקשם הוא זה
המתאים לכל מקום וכל מקום יכילם, או אולי היא הזיקנה הקופצת ובאה?..
הכל לפי הזרע שהיה טמון אי...”

הכל לפי הזרע שהיה טמון אז... שהרי גם ה"אחרים" צעירים היו — ובגרו חישמהר כל-כך, השלימו בשיגרת-בטחונם, במקום-עמידתם. מדוע אין נפשם יוצאת אל "אחרת"? מדוע נקצצו כנפיד-מיונם ונסתתמו בעגועיהם? מניין השוני, מניין הבדלי הגזע? כזאת שואלים וחוזרים כל גיבוריו של יזהר, החל בראובן ("למה דווקא אתה אחד בין אלף הערים — כה אחר, זר וניפלה? מזור, דומה, נתכנו עלילות פעולה, מעשים ומעשים לכל זולת בן-צלמך — ורק לך להרהר ולפחות תוך כיסופים תמים...") ועד לגיבור חרבת-חזעה: "מדוע, לעזאזל, רק אני מתרגש כאן? מאיזה חומר נפסד קורצת...?" כולם מכירים ב"תהום" שאי-אפשר לצלוח עליה, "ואיך להסביר כאן את המרחק?"

אליבא דיזהר, המרחק הוא בין הרואים-לעיניים לבין הרואים-ללבב, בין אנשי-חוץ לאנשי-פנים, בין הבורסי והבסם. "אי-אפשר לעולם בלא בסם ובלא בורסי. אשרי מי שאומנתו בסם ואוי לו למי שאומנתו בורסי", — אמרו חכמים. אך הבסמים של יזהר, — "יפי-הנפש" כלשונו, — גורסים, כנראה, גירסה הפוכה: אוי לו למי שהוא בסם. יודעים הם היטב את מחיר-היסורים, שבו נקנה חוט-החן אשר הם מושכים על העולם. אינטרוברטיים-מופנמים, סכיזוטמים, אנשי-בית — כינו חכמים לאסכולותיהם גזע זה. כל גיבוריו החשובים של יזהר — ללא יוצא מן הכלל — מחומר זה קורצו. על אף ריבוי שמותיהם-הפרטיים ועלילותיהם, לעת שלום ומלחמה, רשאים אנו לראותם כבני טיפוס אחד — בתנאי שתבחין יפה-יפה בגלגולי הנפש הזאת ובתמורות שחלו בה. אם לא פייטנים בפועל הם, — יכלו להיות כאלה, וכמעט שאין ביניהם איש שאין לו שעה בה חרוזים מתחרזים על שפתיו, או שורות-מנוקדות מציצות ממגירתו. ערב-פייטנים הם. המשוררים הם כיתת-מישנה בקהלם, מי שזכו כי רחשי-לבם לא יישארו חנוקים בקרבם וכך זכו לגאולה ("כמה טוב למאכס, איש ששפה לו, היודע לאמור ולדבר דבר... מה יהא עליו כשיסיים, אנה יפנה ברדתו ממרומים..?" — "בפאתי נגב"). בודדים הם, חולמים-בהקיץ, מלאי-פחדים, ספקנים, נסוגים-מגשת.

הנסוגים-מגשת... מחיצה של-זכוכית, שקופה אך מוצקה, חוצצת כביכול ביניהם לבין העולם. אפילו מגגנים הם בו כינור ראשון, מעורבים בין בריותיו ומעשיהם, חייכנים ואדיבים, — מכל מקום בשורש נשמתם הם זרים לג.

אדישים לו ויראים מפני אדישותם זו. „אחרים“ מהלכים בעולם־הזה גלויי־עיניים, נטועים בחוצותיו, מתאזרחים בו, רואים מראות שאינם משתמעים לשני־פנים, לומדים פשוט. „הם“ מהלכים אצל העולם, למדו את חוקי־המישחק ההכרחיים לימוד־שבשיגרה, רק כדי לא לאבוד בו עד תום, וסובבים סביב נקודה נעלמת. ראשונים „מדשדשים בבוץ של עובדות“, כלשונו של יזהר, אחרונים „עומדים בין הדברים בעולם“. לאלה הנגלות ולאלה הנסתרות. לאלה המעשה ולאלה החווייה עיקר („המעשים כולם חסרי־ערך... משקל יש לך. מידת היותך במעשה — הוא ערכו של המעשה...“ — „החורשה אשר בגבעה“). ומכאן תכופות הזלזול ההדדי של הגאים על תבונתם העניינית ושל המתהדרים ברוב עמקותם, מכאן אי־ההבנה, קומית או טראגית, שבדו־שיח ובפגישה בין השניים: במקום הדיאלוג מתנהלים ביסוד שני מונולוגים, מדברים בשתי שפות ונוהגים עפ״י שני הגיונות שונים, המופעלים ומתפתחים במקביל...

כי הבסמים — לא מעשיהם יהללום. תפארתם בעצם היותם. לפי שלא נוח להם בעולם העובדות, — תחמו תחום סביבם, שאין כביכול לחוץ שליטה עליו. כאן יפתחו מלוא יכולתם ועושרם, כאן אין גבול לדמיונם, ליופי ולגדולה. יתרונם בצערם העז שבעתיים, בחדותם הרעננה יותר, באהבתם החריפה. הכל עמוק יותר, זך, רב־ממדים, מרבה־תפארת. אויבם המושבע — הבאנאליות, הענייניות דלת־המעוף, הלחץ האטמוספרי הנמוך, מיעוט החמצן בדם; תפילתם — כי מעיינות־הנפש יפכו לעד, שפלא־העולם לא יכהה, כמאמר המשורר: „טוב שאת לבנו עוד ידך לוכדת / אל תרחמיהו בעייפו לרוץ / אל תניחי לו שיאפיל כחדר / בלי הכוכבים שנשארו בחוץ“ (נתן אלתרמן); פחדם־הגדול — שמא ייסתמו הבארות ויישארו נעורים מכל, עוזבים בעולם קר ונוקשה, ללא כיסופים וללא יופי.

ולפי שהחשיבות העליונה מיוחסת לנפשם־יחידתם, לפי שרודפים הם בלא הפוגות את החווייה האפסטטית ושלוות־הנפש כאחד, אחר הטעם־שבחיים משחוץ לשיגרת־היום ושיגרת־המעשה, לפי שדין־ודברים תמידי להם עם עצמם, והוא טעם־חייהם וחוקו, — קנה־המידה שלהם הוא הרגע ומלואו. עולם־החיצון, הגופים הפיזיקאליים, נמדד במילימטרים ובקילור־מטרים, בשניות ובעידנים; עולם־הפנים שלהם חסר־ממדים, באשר הוא יודע רק את הנקודה הבודדת ואת הרגע הבודד, העומדים בפני עצמם והם עולם מלא. האדם ומעשיו נערכים תמיד כלפי הנצח, כלפי היקום כולו, כלפי

כל גזע האדם, כלפי האבסולוט, — וממילא אין ערך להבדלים שבקני־מידה ה"זעירים", הפראקטיים. „אין אמת אחרת, כנראה, זולת זו שהעולם גדול ממה שנדמה, וכי אין ממשותו נתפשת אלא ברגעים בודדים של פשטות כשרוח חזון מהבהבת באדם” („בפאתי נגב“). המפסיד רגע יקר כאילו הפסיד כל עולמו, המאבד נפש אחת כאילו איבד עולם מלא. הממשות הוא היחיד, קדושת החיים פירושה כבודו של יחיד, של כל נברא, אם אדם ואם בהמה. זהו מקור להומאניזם נעלה וקשה־הגשמה. אבל הומאניזם בלתי־נשלם, המוליך עד אבסורד בעקביותו המדומה.

אמרנו: תחום תחמו סביבם, שאין כביכול לחוץ שליטה עליו. שכן, אם גם חלמו בילדותם על „טירה מבודדת בהרים”, יש ויש לחוץ שליטה גם עליהם. את דרכם בחיים עושים אף הם בשיירה, בצוותא עם אחרים. אך מה כבוד הצעד, מה רבו ההיסוסים, מה ארוכה הדרך אל האדם! יותר מאחרים יבקשו בחוץ את שטיפחו בפנים, רעבים למלאות התפארת, לאהבה הטהורה, לחזון בצריפותו ובנתינת־הראשונה. והנה, עם כל נסיון לצאת מגדרם, להתחבר אל הרבים, לעשות מעשה — יירתעו על־נגלה מפני בורסיות, מפני שיגרה ותיפלות, מפני חילול הטהרה. רמו אחד, עין טובה, גילוי של יופי פותחים שערי־תקווה, והיפוכם — והוא הרוב — ושערי־החיים ננעלים. וחזור־חלילה. כהרף־עין זוכים בעולם מלא, ובניד־עפעף יאבדוהו; טלטלת־בזק בין שיר־השירים להבל־הבלים. וכך הם תמיד בראשית הדברים, מתזרים נצחיים, עומדים על־הסף. בצאתם החוצה, שהיא יציאה מוכרחת, יהיו מקופדים, ספקנים והססנים מתוך התגוננות, מתוך חשדנות למעשי־מירמה ופחד־מכשלון. יודעים הם היטב חולשתם זאת, את המבוכה התוקפתם לנוכח מעשים ועובדות, ועל־כן סיגלו לעצמם את נשק־הנבוכים: את הגאווה שהורתה בביישנות, את האירוניה והאירוניה־העצמית, את הסקפטיציזם, אף את הביטול. וכך תכופות מתפרשת שתיקתם כהתנשאות. אירוניה שלהם כציניזם, שיבתם־הביתה, אל מחוז היחיד, כפרישה מודגשת מן הרבים. כי כל מעשה יש בו, לדידם, מריח־המלחמה, כל פומביות — יותר מאחד־בששים שבגילוי־עריות, מעירטול עצמי, מ„גזילת נחלתם הפרטית”. ועל־כן מלכותם הוא הייחוד, הדמיון, הספר והטבע נעדרי־האדם, הדיכ־קרטיות, המובחר והמעודן, החוג הצר של אנשים־כלבבם, התחושה האריסטו־קראטית — כבודה בת־מלך פנימה. ובהתרוצצותם בין הקטבים, בין הרעב

הגדול למלוא־החיים, ליופי מושלם וטוב אבסולוטי, לבין הרתיעה־מהמציאות וההסתגרות, — אין רגישים מהם ואין אדישים מהם, לאים תמיד וערים עירנות מופרות, כופים ראשם בפני ההארמוניה שביקום ומתקוממים על רודנותו של הגיון־העובדות.

אל תבקשם בהמולה הגדולה, בצומת־העשייה. לשם לא נקלעו אלא באקראי, בטעות, או בעל־כורחם. בקשם בין משוררים, בין נשים, בין אנשי־ספר ואוהבי־טבע, בין בני־הנעורים. הם אינם אצים להתבגר, אקלים־הנעורים הוא איתנם, מקום־חיותם וימי שגשוגם, ועליו יתגעגעו כל ימיהם. כוחם וחולשתם הרי הם בחכמת־הנעורים, ברוב כלליותה וערפלותה. החוק הדיאלקטי עושה כי בחולשתם רוב גבורתם, וכן להיפך. יותר מאחרים יבקשו בחוץ את שטיפחו בפנים, את החזון בצריפותה, ויותר מאשר אצל אחרים קובעת הסביבה את אחריתם. לא אנשי־מלחמה הם, ולא לפי־כוחם לשנות את העולם; טרודים הם להסבירו לעצמם. אם זו מציאות של־טיפלות, של וגטאציה ביולוגית בעל־מא, מדחפת־מרפקים, או אקלים ציבורי פושר, — יכמשו ויסתאבו, או יתהלכו מקופדים, סגורים על מנעול־ובריה. אם מהלך חזון לפני הציבור, עמוד־אש ועמוד־ענן, אם רומזת לו „מציאות שנייה“, אידיאלית, או אם באה שעת עליית־נשמה לכלל, יצטרפו מרצונם אל השיירה. אז עולה דווקא תמימותם (תרתי משמע) על גס. כי אחיהם — כאן הכפריים — של האמלט ודון־קישוט ור' יודל־בטלן, על כל מבוכתם בעולם־המעשים, נהפכים לנציגים של חזון ומצפון. אמצעים אינם מתחלפים להם במטרה, לחול לא יאמרו קודש, עינם צמודה תמיד אל העיקר. בעולם נוקשה, אינרטי, רודף־בצע, נוהג עפ"י חוקים בורסיים, אין להפריז בערכה של תרומה זו; אך בסיטואציה מסוימת מתנתם מכריעה את כף־המאזניים. ואין לך בסם שאין לו שעה.

היש צורך להוסיף, כי רק לשם הסכמאטיזאציה הנוחה והבהרת מושגי־יסוד מותרת החלוקה הגסה לאנשי־חוץ ואנשי־פנים, כי רק בתיאוריה, הפושטת לבושו של החומר, יש אינטרוברסיה קיצונית ובלתי־משתנה? ב„עץ־החיים הירוק־זהוב נצחית“ יש רק מגמות ונטיות, הגוברות ורפות, הכל לפי הנסיבות, דמותה של החברה וטיב מעשיה. ויש ואריאנטים בלי־סוף של „יפי־הנפש“. הרבה סיבות גרמו, כי דוקא בין הלוחמים על חזון הטוב מביטים בחשדנות, או בביטול על הבסם, מבליטים את כל חולשותיו ומקומות־התורפה שלו. האם עלינו לסתום עליו את הגולל ולדחקו לקרן־זווית? היש

לראותו כדמות ריאקציונית? ולא אחת מחליפים אנו מין בשאינו־מינו, — את הברחן הסוציאלי באיש הנפש המופנמת. אין לזהותם, אם גם אי־אפשר להכחיש, כי יש נקודות־מיפגש בין השניים, על שום נטייתו החזקה של זה האחרון למנוסה מן העולם הריאלי. אך גם פרברים רוצים לחיות. חרסינה שבירה ועדינה יש לה זכות־קיום ממש כפלדה, אפילו פלדה מחושלת טובה ממנה לעת־מלחמה.

הוא אינו חדש בספרותנו, כשם שאינו חדש בשום ספרות, — לפי שלא תמול נולד, ולא מחר ייעלם. היו זמנים שהספרות חיבבה דווקא את הפרימיטיבי שבהם, את עניי־הרוח ועתירי־הדמיון, ולהם הועידה את מלכות הלב, הכוכבים והדממה. בדורות אחרונים היא נוטה יותר לאינטלקטואלים שביניהם, עשתה את הבדידות, המבוכה, אי־כושר ההסתגלות, אי־ההבנה — לקאטוגריות מיטא־פסיכולוגיות, מופשטות, עקרוניות. כמה יוצרים בדור אחרון עיצבו את הדמות הזאת עיצוב אמנותי נהדר, תוך כדי העלאת הבעיה לרמה גבוהה. הצד־השווה שבהם — נטיעתם מעבר לחיים הריאליים, בניגוד להם.

דווקא בימי שלטון הדת, כאשר הגבולות בין מציאות־פנים ומציאות־חוץ היו מטושטשים, כאשר כל הערכים האנושיים עמדו על ראשם, ניתן להם מוצא־של־כבוד, נסיגה אל מחוזות שנועדו לכך מראש: כנזירים, מתבודדים, „קדושים“ ואנשי־מסתורין. ואז היו, — על כל פנים, לפי הנורמות הפסיכור־לוגיות והמוסריות המקובלות, או לפי השקר המוסכם, — דמויות־מופת, עלי־שבמכתש. עם חיולה של המחשבה, עם גילוי העולם „כמות שהוא“, לעת שלטונה של הבורגנות — סופם על־פירוב שברון. חוקי־המישחק של חברה מעמדית, מלחמת־המרפקים, קשיחות־הלב וקטנות־המוחין, חילול כבוד האדם ועקרון כל־דאליס־גבר, הצביעות והציניזם — ריצו, קודם־כל, את אנשי־הפנים, את המתקנים שבהם, עשאו לחוכא־ואטלולא והורידום ל„מחותרת“; לא שרד להם אלא השסתום אל הדמיון, אשנב אל העבר וזיופה של־המליצה. ואמנם, יש מהם שנסוגו אל עולם־הדמיון, צימצמו את אפשרות הגשמת אישיותם לחוג מובחר; או פנו — בקלות מובנת — אל המסתורין ואמרו לעשות את חוקי־נפשם דפוסי־דוגמא לעולם כולו. להם ה„עומק“, הכאב האצילי, שפריר של־מעלה, הבדידות הגאה; לשאָר, ל„המון“, — המעשה הטפל, השטחיות, הגסות. השמיים שמיים להם, וארץ נתנו לקטני־אדם.

אך גם המשטר הסוציאליסטי לא נתן עדיין מלוא מרחב לאישיותם של יפיהנפש. לא רק משום שרבים בו עדיין כלליהמישחק של עולם שמוגר; דמות־המופת שלו הוא בהכרח איש־המעשה ואיש־המלחמה, שכושר־העשייה ותושיית־ידיהם קובעים את גורל האנושות, והבסמים בתוכם. חמורות בו מאוד התביעות לקיום מצוות מעשיות, ואינו יכול לנהוג משוא־פנים באיסטניסים דווקא (הזקוקים תמיד למעט פינוק). דוגמה קטנה: ב„הסערה“ מתאר ארנבורג, — בקווים כלליים מאוד, כדרכו, מעשה־רפורטאז'ה, אך קווים נכונים (ולא בלי סימפאטיה לאיש), — את לוקוטיין: „את אורח־חיו סיבכו לא נסיבות חיצוניות, אלא נטיותיו הנפשיות... נגד הזרם' רשם במחברתו בעודנו עול־ימים. להוט היה אחרי הספרות, אחרי הרומנטיקנים... בעבודתו מצא סיפוק לנפשו. אך תכופות נתייסר בספקות על צדקת המפעל שהקריב לו את שנות־חיו ואת נפשו. גסות־המידות הרגיזה אותו, קשיחות־לב של פקיד פלמוני... פעמים תקפו היאוש: בריות כאלה אינם עשויים להשתנות... שתקן היה, מעודו לא יצא מגדרו. לא־אחת היה מלעיג על־עצמו: אין צורך לומר, אדם הגון אני, מביע מתאה בין כותלי ביתי. לא מורך־לב היה זה; כבול היה על־ידי כפילות רוחנית — פרי החינוך, ואפשר מנת־חלקם של כל בעלי האופי המופנם... מתייסר בעינוי־נפש, בלי לרחוש אמון לאנשי חוגו וגם לא לעצמו. נתקרב קמעא־קמעא אל בני־דורו. לשווא הוחזק בעיני חבריות אדם האדיש לחיי חברה... הפאשיזם זיעזע אותו; מהסס מטבעו לגבי מהות הטוב המוחלט, היה מכיר בין רגע את הרע, והאיבה־לרע סייעה לו להשתחרר מניגודים הרבה. פקפוקיו לא היו עוד תכופים, גבר בו האימון לעתיד צודק... פעמים אחדות נתאהב, אך אנינות־מלידה מנעתו מלגלות את רגשותיו. במאוחר נשא אשה; ואם לדייק — קאטיה היא שהחליטה...“

בספרותנו שלושה הם הפרוזאיקנים בדור אחרון, שגיבוריהם הם אנשי־פנים מובהקים: ברנר, גנסין ועגנון. אחרון שבהם עיצב בכוח רב אנשי־בית טיפוסיים: הוזים, פאסיביים, נוגים, הססנים, מפנימים כל מאורע חיצון, נבוכים בפגישתם עם עולם־המעשים (והוא מחוז הנסתרות שביצירתו). כל עוד שתולים הם בעבר, — הארמוניים הם עם תקופתם, ונמצאה להם משמעות במסגרת הדת וערכיה; כל אימת שזירת הופעתם הוא ההווה, — סופם אבדון. כזה הוא גם הפינאל של יאוש גמור — בסיפוריו של ברנר. פיירמאן, אברמסון ודאוידובסקי וחבריהם, אצילים אלה בבלואי־סחבות,

על רגישותם, ביישנותם וגאונותם, שאחריתם שכול וכשלוך, — מזה; ובהימה עלובה, המתגנדרת ביחפנותה, עיירה קרתנית, בעלביתיות פיליסטרית ונוכלים חסרי־מצפון ומצליחים, — מזה. ואין דרך־ביניים, אין מוצא לפי־שעה, ושוב הסיבוב „מסביב לנקודה“...

אך הקרובים ביותר לדמויותיו של יזהר הם אנשי אורי־ניסן גנסיך. קרובים, אלא שמתוך שיגרה הובלט רק צד־השווה, הגלוי לעין: ההתרכזות האינטנסיבית בעלילותיה של הנפש, הקשב המלא לרחשי־פנים, מארב ששם אדם לעצמו, לבחון כל מעלה ומורד בטמפראטורה הפנימית, החפץ העקשני להיאחז באיזה עיקר שנעלם, שבכוחו להביא את הגאולה, הפחד־הכוננות למפולת החוזרת־ונשנית, הליאות הגמורה שבאָה בעקבותיהם, — הכל כחוקיותה של הנפש האינטרוברטית ברגשיותה, לעת משברה ובאפס־מעשיה. אך אחריתם השונה של הגיבורים, וביותר התפתחותם השונה, חייבים להצמיד את תשומת־לבנו לצד השוני, שהוא הצד המעניין.

כולנו נוהגים „להציל“ ו„להכשיר“ את סופרינו האהובים עלינו, אבל אסור כי אהבתנו תעביר אותנו על דעתנו. גדול ומעודן כשרונו של גנסיך ואינו צריך ל„הסכמות“; אך יקשה להסיר ממנו את חותם הדקאדנטיות. ודאי: לא זו הלוחמת והמתגרה בארסיותה, המתיימרת להיות „פרוגרמה לכלל“. ודאי, אך שקיעה נוגה היא, ביחידות, ואינה באה בטענות אל העולם. אך נחום חגזר, נפתלי ברגר, אוריאל אפרת ואפרים מרגלית וכל כוכבי־הלכת שבמסלולם — אנשים אבודים הם, המשתעשעים באקדחם ויוצאים לנהרם לצורך השעה כי תבוא. שערי־תקוה כבר ננעלו מאחוריהם, הם מעבר לטוב ולרע. גרי עולם. דמם חיזור ובשרם תשוש. אי־פעם מבליח בקרבם אור רפה וכבה חיש־מהר. הכל הולך אל השקיעה.

והיפוכו של דבר — יזהר. אמנם כולו „לבטים“ (והיכן בעל הנפש־היפה ויקבל הכל כמטבע כשרה? „אין בנו כובד לעגון בכל מים ולהיצמד בכל קרקע“). בנסיבות דומות לא שונים יהיו מאפרים מרגלית, אלא שכבר מלכתחילה ניכרת בהם התאוה אל החיים, לקנות בהם אזרחות, — אבל רק חיים ומלואם, אדם ומלואו, אהבה ומלואה. אם מחלה היא — חולי־אהבה שמה, או חולי־הנעורים. לפני אפרים של גנסיך פתוחים כל הלבבות, העדינים והגאים והתמימים, והוא ליאה, ציני־דאוב, נבוך ואדיש ברחמיו. אפרים של יזהר, ממש כשאר אחיו, — צביאלה, הבחור הרם, שאול, — מתדפק על שערי אהבה, צמרמורת־תשוקת חורשת את בשרו, נושא לבו בכפותיו שי

למי שראוי לכך בדמיונו, אך אינו מעיז, נסוג־מגשת, חושש לשירתו שתתגלגל בתפלות — כמנגנון ההערמה העצמית. ההבדל הוא בין לב קרב ללב מהסס. בין שיתוק הרגש לקדחתו, — והוא הבדל שבין מוות לחיים.

אכן, רק יפיה־נפש השבירים יודעים קדחת זו, את הקוטביות שבין קפאון גמור לרגישות של מימוזה. מיטלטלים הם בין הקטבים, כדי לבסוף לעגון באחד מהם. את האחרית קובעים סביבתם ואקלימה הרוחני. גיבוריו של גנסיין הם בטלנים מעודנים. נותנים „אור־קים“ (שעורים) לבני־טובים, מגרים נערות באקסצנטריותם ובהתפנקותם ומהרהרים בהבל־הבלים. יחסם ל„מאדאמים“ נותני־לחמם, לכמו־חותניהם סוחר־היערות, לאמהותיהם הכשרות, לערב־דאנטיסטים מכריהם — הוא יחס של סלידה, עצבון, רחמים וגאווה שתקנית, עיפה־מאדם. הם מחוץ לכל הכרח־חיים, לכל משימה, ציבור, נורמות שלו ותביעות שלו. זוהי חירות מדומה, ניהיליסטית, שיסודה בחוסר־עול, של גוססים הנתונים אך לגופם הבלה, אטרופיה של אברים חיוניים. מסביבם תפלות ובוהימה וקרתנות, ועל־נקלה רואים עצמם בני־חורין מכל אחריות, מכל קשר ושותפות, — אבל רק בחינת מתים פטורים ממצוות. וכך הם נתלשים־והולכים תלישות גמורה: אצל החיים, הצדה, חיי־בני־נתיים וחיי־בטרים. מעגלם מצטמצם־וצר, מתרכז בנקודה דאובה אחת־יחידה, עד שזו מתאפסת לחלוטין „ומבזוזת את כוחותיה האחרונים בכדי, ואובדת יחידה ושלא לשם־מה באיזו ביצות־טיט גדולות וצהובות, שסגרוה מאפסיים...“

גם גיבוריו הראשונים של יוהר — קשריהם אל האנשים רופפים מאוד. „עסקי אדם עם עצמו“ ממלאים כל חללה של נפש ואינם משירים כמעט מאומה למה שמחוצה־לה. עין־פנים חדה ועין־חוץ מכוסה תבלול: „בודדים אנו ונטושים לעצמנו. אין מבין ואין אח“. אם נכנסים אנשים אחרים לחוג־ראייתם, הלא רק כדי לעורר סלידה ודחייה: „אך כאן נספח אל השולחן גם הרביעי... עד שמתעורר בך תיאבון מציק לקחת ולטוח בהן בעגבניות את זיו קלסתרם... ומיד נפסד כל מה שלפניך ומאחוריך. הכל תפל ונמוך וריח בצלים נמשך ממנו... נראה אז חדר־האוכל ובריותיו החסודות וכאב־האומה הנובח בטהרה — כה לוחץ וכה מעיק עד שרק המחשבה על שינה תכופה וארוכה יכולה לנחם במקצת ולהתוות מפלט...“ נשמת המפעל, תורת־חיים שלו ואידיאולוגיה שלו. נגרסת תמיד באירוניה, כמליצה שדופה בפי

שפירא אחד, מצוות אנשים צדקנית, המדברים ברצינות גדולה בדבר איזה מפעל הירואי שהם פועלים ובדבר מימוש וביצוע, חזון דורות' שהם מגשימים, לבנה על לבנה ונדבך על נדבך... הנסיונות להתחבר אל חוג־ריעים קטן ומובחר, התחברות שיש בה מן הרגש העמוק, תשומת־לב רבה ושיתוף־נשמות, נכשלים תמיד. הריע האמיתי מכויב או אובד, הנערות האהובות רחוקות, גאות ובלתי־מושגות ואין ליקרב אליהן, כחוק הנסוגים־מגשת (ו,ולא איכפת' מודגש אתה מוקיע על פרצופך, דווקא כשזו, אשר לכאורה לשמה באת, מופיעה ועוברת, והרתת שאוחזך מתכוון לחנקך... את פלוגית רחוקה!), יצירי־דמיון רחוקים וחשוקים דווקא בשל קרירותם וגאוותם. הדומיננטה היא „אותו הזמר עצמו שהיה כה שלך ושל עצמך: אני אינני כמו כולם“. דו־שיח שביניהם לבין שאר בריותיו של הקב"ה אינו אלא שני מונולוגים המתנהלים במקביל, ללא בסיס משותף (שיחת הקיבוץ על אפרים). הנימוקים הענייניים נערכים ונשקלים עפ"י קנה־מידה בלתי־ענייני בהחלט: אם בא ויתור לדרישותיו של הכלל — לא משום צרכים אובייקטיביים ומעשיים, אלא משום נימוקים שב„היגיינה נפשית“, משום חשבון שבין אדם לבין עצמו. כי דווקא אז, כשניתנה הברירה לעשות מעשה, כשהגיעה שעת ה„חירות“, וההכרעה היא בידי יפה־הנפש, — באה הרתיעה מפני האחריות. מפני מימושו של הדמיון. באפרים תלויה ההחלטה, — והוא נסוג מחשש שמא תחזור האכזבה על רמה גבוהה יותר, שאין אחריה עוד ריטון ולא האשמת־הזולת: „כלום לא תהא מעתה איזו אחריות רבה... נו, בן אדם השגת מה שרצית, יש לך מה שחפצת — עושה אתה רבות ונצורות?... ומניין ימצא הכוח והיכולת מהיכן...“ ועוד עתיד יפה־הנפש לעמוד בפני הכרעות מוסריות־ציבוריות גורליות שבעתיים...

לא נשאר אלא המפלט האחד — העולם ללא־אדם, הוא הטבע („היכן נחמה מרובה יותר מאשר בנצנוץ מפכפך של עלים ירוקים?“); היקום בכל כובד גדלותו, הדממה העמוקה, „עולמות של יופי“ (ושים לב לחילוניתה הגמורה של הנפש הזאת, ואורח־מחשבתה, — אחד הקווים הבולטים ביצירותיה של המשמרת הצעירה. כאן אין אלוהים. באיזו קלות היתה נפתחת הדרך בדורות עברו אל הדת, מסתריה ומעמקה המדומים!). „ושממון־הבאות מחבקך מאוס שבעתיים — הלא כתמיד נחשה ונלך לשדה או ללול, מפללים וממתנים למה שתאמר הדממה הנכספת מעומק גל־העלבון, אולי יותן רמו לגעועי עולם המפרפרים.“ אין שני לו ליוזר בספרותנו החדשה בחוויית

רחבתו של הטבע, רומז, צלילותו, אין שני לו לשמוע דממתו רבת־הקולות, לראות שפע גווניו. לכושר הנחמה בו. תיאורי האינטרנום שלו הם מעטים מאוד, אפיזודאליים, רק כדי למהר ולחזור החוצה. הטבע הוא הבית, אך אצל יזהר המשורר, הקסום מיופיו ורוגעו של עולם, הטבע האדיר נוגד תמיד את האדם הקטן. „טוב שאין איש במעגלך... אבל עוד האדמה וצמחיה והשמים ממעל נותרו לפליטה... בהם שרד עוד יופי... לכאן, בן־אדם לחזור, אל האדמה הזאת, כשהכל אבוד...” „נוסח־יזהר”, הסכימה של יצירותיו הוא הגוף השתקן והדממה, כורח המעשה, בדידותו של אדם ולבטיו, והאירוניה־העצמית הנותנת תבל בשילוש הטיפוסי (ונוסח זה נשאר אופייני עד היום הזה, על אף השינויים שחלו ביחס שבין האלמנטים המרכיבים).

אלא שהטבע — אין אדיש ממנו, אין ענייני ממנו, חזרה נצחית במסלולי־עד. מה מועטה בו הנחמה! הוא אם כל חי וקבר כל חי. קטני־קטנים אנו בו, ואדונים לו. הוא ביתו של אדם, והוא מחוצה לו. הכל בו, ומאומה אין בו, — הכל כראייתנו. הכוכבים במסילותיהם, שפרי־שלי־מעלה, ירקותם של עלים ואודם הדליה, סופת־ברקים ותפארת־הצבי אינם יודעים את צערם, את יופיים, את חדותם. לא בנו תלויים חוקי־תנועתם, אך יופיים ממנו בא להם. פיוס אמיתי עם היקום קודם לו פיוס עם עולם האדם. ביתו של אדם אינו דווקא הבניין על רהיטיו. הוא האנשים שחיים בתוכו.

בזכות הבית הזה מונתה לגיבורי יזהר אחרית שונה משל גיבורי גנסיין. היאוש הגמור („אפשר ללכת ואפשר לחזור... אין בכך כלום, מאום לא ייחלץ מאדישותו המשוממת... אורחות סגורים של שתיקה עקרה, מאובנת...” „והכל ממך רחוק וזר עד להיתלות במסגרת החלון או למהר ולנוס אל מטתך...”) — היא אחת האפשרויות להתפתחותם. אם ניצלו ממנה, — בזכות המעשה ניצלו, בזכות התביעה שנתבעה מהם, בזכות המפעל.

השנים תרצ"ו—תש"ט היו „שנות המצווה” בחיינו, תקופה הירואית, כמעט אגדתית, לא תשווה לה שום תקופה בתולדות ישראל. חפץ־החיים חולל מתח גבוה של חלוציות במחנה, חזון הילך לפני הציבור, הכרת השליחות וההתנדבות גרפה עמו כל יחיד אם בעל מצפון היה, — גם את זה שהתפלל בלבבו „תנו לנו ללכת הביתה”, שביקש להניחו לנפשו. ועל כן, עם כל התמרדותם של גיבורי יזהר על השעמום, על התביעה, ההכרח, יום־הקטנות, התיפלות המדומה או האמיתית, — לעולם אין הם קמים על העיקר. הוא

מעבר לכל ויכוח ולכל ערעור, אפסיומה שאינה צריכה ראייה. המפעל הוא המציב את הגבול העליון למרידה, באשר נשאר תמיד בגדר של „החורשה של רצון טוב“, שעליו יש ליתן את הנפש. חילול ערכים קדושים סמי מכאן. ועל־כן תמצא את יוצאי־הדופן הולכים בסך: לפאתי נגב, להגנה על הבית־המיבצר שבחורשה, בשיירה. „אם מחר ייצאו החבריה — לא אוכל אני לשבת בבית... ובאמת איני חפץ ללכת, ובאמת כך — אלא שאני אלך, ואלך. מדוע? פשוט: לכאן נושבים הדברים וזה הכל.“ (דרך גשומה).

פשוט: לכאן נושבים הדברים. זוהי הרוח הגדולה שבציבורם ובמקומם, והמייתה משתיקה ברגע הנכון אבק־ספק ותכמנות. זהו הצו ההחלטי של חלוציות, של מצפון, ההכרח בקיום המצוות הראשוניות והמקודשות. „בינינו לבין עצמנו: מצחיק כמה שטות היא מלחמה. פרצוף מטומטם. איך אינם יודעים לשבת איש תחתיו בביתו בשלום. כמה אפשר לחיות נכון. כמה מחמיצים...“ (בטרם יציאה) — אך הצד השני של המטבע היא היציאה ממש: „לא להישאר חכם ויושב־בית“. עם כל תשוקתם להסתגר, להיות קשובים ל„נפש האחת־ויחדה“, לחלום חלומות־בהקיץ ולפסוע על הגבול הדק שבין מציאות לדמיון, — אין הם חיים עפ”י שיטת פרפטואום־מובילה, כשהנפש ניוזנית כביכול אך מעצמה, בלי יניקה מהחוץ ובלי מגע עמו. כל עוד תביעות הציבור הן רמות ואציליות, כל עוד התחרות היא על יתר נדיבות־לב, על יתר מרחב־חיים, כל עוד המלחמה היא צודקת, — ילכו גם הם יחדיו, יעשו שליחותם עד תום, ויש ואפילו יזכו בשמחה־של־מצוה. גדול „הוד־יקרת־נפשך־יחידתך“, אך יש גדול ממנו: „שמע, השיירה הזאת חייבת לעבור הלילה, ויהי מה. שמעת?“ (שיירה של חצות) — וצביאלה ינהג ויעביר את השיירה בשלום, תוך כל הרהוריו הענוגים. שיירה זו „מתרוממת מעליהם ועל הווייתם“, כשם שמיגדלם של הקודחים בנגב (איש־איש ונפשו־יחידתו) נישא ורם ונותן משמעות להימצאם בלב השממה: „כי לכאורה נשכח העיקר, והוסחה הדעת מן העובדה המכרעת, שאין הם אנשים כשלעצמם, וכי אדון־שליט להם, שליט באין אומר ודברים, ואם כה ואם כה, בלכתם ובבואם, שרירים ולב, געגועים ותוחלת, אדם וביתה, משועבדים לגלם־ברזל יהיר וספינפסי זה... ונושא דבר שררה על פני כל המרחבים המופלאים הללו...“ ודוק: אין זו אותה שררה „מיסטית“ של הדברים על האנשים, של התנכרות ופטישיזם. יואל ושואל וזלצמן וחיים אינם משועבדים לגלם־הברזל אלא משום שהספינפס משועבד להם ולרצונם. שהרי

כך הוא סיומו של „בפאתי נגב“: „כי גם כאן אין ברירה. ושמם תיקד... ובדידות תהיה, בין כרעי המגדל, בדידות גלמית... ובמחנה אחד רחוק שממתינים בו כמה בחורים ובחורות, יום בהיר אחד תעבור בו רינה: עולים על הקרקע!“ המגדל והשיירה — המפעל החלוצי לעיתות שלום ומלחמה — הוציאו את גיבורי יזהר מן הראייה הסוליפסיסטית והחזירום אל עולמם־המשותף של האנשים, אל המעשה, אל החיים ומלואם.

יזהר, עודנו נער, נאבק מאבק קשה על הסתגלותו של היחיד הרגיש והמסוגר במחוזותיו, בעל התחושה והחולשה האריסטוקרטית (”כלום גם דעתך היא שהרעב למרחב ולחופש — מנות שוות ירדו לעולם כקערות הדייסה לשולחן, וכי מה שדי לרבים די גם לאחד, ובכללם גם לזו שאין בו מאום, לא רצון, ולא אהבה, ולא כשרון־המעשה, זולת ערגון לדרור... כפוף כולו לעצמו, לרשותו, לחובתו“) אל הכלל החלוצי ומצוותיו החמורות — מתקרבו־והולך בבגרותו אל הפתרון ההומאניסטי הנכון. זכותו הגדולה היא, כי זו פעם ראשונה בספרותנו קם אמן בעל שיעור־קומה ניכר, שעיצב את בעל הנפש־היפה על רקע של חיי עבודה, מפעל ומשימה ציבורית, הקצה לו מרחב־חיים וקבע לו אחרית־טובה. יזהר לא „המציא“ גורל זה. הוא צמח אורגנית מתינונו. לא ההתנשאות היהירה של אחד „יחיד־סגולה“ מעודן ומעמיק מעל לכלל לוחם ונושא־חזון, לא צדיקים־לעצמם, היושבים בעטרת גדולתם על ראשם, באפס־מעשה, נהנים מזיו נשמתם ומביטים מגבהי־מרומים על תולעת־אדם, — אף לא ההזדהות הפיקטיבית של „חיילים אלמונים“ ולאנדסקנכטים גסים עם מטרה מדומה. מלחמתו היא מלחמת בעל הנפש־היפה, שמאבקו קשה יותר, המשלם מחיר כבד יותר, מלחמה לאישיות ואפשרות הגשמתה־העצמית על־פי דרכיו שלו. יזהר הצליח לבנות גשר בין האדם לחברה. ואין לך חזיון נלבב מדרכו של סופר, המוליכה מן היחיד המבודד אל היחיד היוצר והכלל היוצר, מן החולשה אל הכוח, מן הפיקטיבי אל הריאלי, מן ההרהור המתבונן לריק אל המעשה המעשיר, — תוך העשרת אישיות גיבוריו. ועוד ידובר בכך, כמה תנופת־כשרון באה לו במעברו מעולם הסובייקטיבי־סוליפסיסטי אל האובייקטיבי, אל גילוי העולם החיצוני. אך אמת ניתנה להיאמר, כי יזהר עולה על דרך זאת בהיסוסים הרבה ולפעמים בעל־כרחו.

חינה וחולשתה של יצירה זו היא ההדגשה הקיצונית של קולקטיביות
 האינדיבידואליזם כאחד. דווקא יזהר ה"אינדיבידואליסט" נתן בספרות
 העברית את מיטב התיאורים של "המשימה הגדולה", של המאבק החלוצי,
 של העבודה והמיבצע הקולקטיבי. במרכז יצירתו אינם עומדים העובד היחיד
 החוגג משפחתו, לא חייצוותא שלאחר העבודה, לא הגבורה האישית — אלא
 העשייה המשותפת, שתכליתה קידום המפעל. בסיפוריו הראשונים האנשים
 מהרהרים בשעת־בטלתם — בשיחת־הקיבוץ, בליל־שמירה, בשבת אבודה
 באהלי־המחנה. הסיטואציות הטיפוסיות, שיוצר יזהר משעת־המיפנה
 ושכנגלה, ב"בפאתי נגב", היא העמידה המשותפת של האנשים בשירות
 אִמְפֵּעַל ובמלחמה עליו. כך ב"בפאתי נגב", "החורשה אשר בגבעה", "בטרם
 יציאה", ב"סיפור חרבת־חזעה" הנפלא, ב"שיירה של חצות" (הקטע "דרך
 גשומה", אעפ"י שהוא אופייני מאוד, נראה, עפ"י צורתו ותוכנו, כעין רגרסיה
 לסיפוריו הראשונים). יזהר יודע כאילו רק פעילות קולקטיבית, רק ארץ־
 ישראל אחת־יחידה, היא ארצם של חלוצים (העיר, קרייה הומייה, סמי מכאן,
 כביכול אינה קיימת אפילו במפה). מרכזה הוא קבלן־הקבע של חלוציות,
 הקיבוץ (ממנו לוקחו רוב־רובם של גיבוריו, האסוציאציות והדימויים, הוא
 ניצב תמיד ברקעה האחורי של היצירה), כהגיון־העובדות. אך הפריפריה
 רחבה הרבה יותר: אלה שנשאו ארץ זאת על גבם במשך כל השנים עד
 קום המדינה, שתמצאם במקומות הקשים והמסוכנים ביותר: אנשי־ההגנה,
 האצים לעמוד על הבית הבודד המותקף, המפליגים אל הנגב להחיותו, אלה
 אשר עשייתם האלמונית ופרנסתם הוארה בהילה של שליחות. ריגאי וחיים
 ויואל הם בני גזע אשר גאותם "על מי היה במחצבות, מי היה בכביש, מי
 היה בטראקטורים, מי הווה בקידוח אלה שש שנים... מטיל נושן זה", אלה
 השואלים: "מדוע זה אני צריך להיות כאן? מדוע זה דווקא אלי באים
 לקרוא כשיש צורך?", אינם זוכים לתשובה, וייצאו שוב לכשייקראו; אחים
 הם לנהג שב, שיירה של חצות ("איש אחד במעיל עור מהוה וגב כפוף ופנים
 תרושות וצנוף כובע גרב, נהג של קרון־משא שיש כמותו אלפים"), בעל
 יִדְרַחְבֵּה, יד של בעל־מלאכה, העונה לצביילה לפני הירידה המסוכנת אל
 הוואדי (כולנו אז עוצרים נשימתנו): "הביתה לא תתן. אז מה? אז נרד.
 ברירה יש?". זהו גרעין־היסוד של הפרוליטאריון הארצי־ישראלי, מלח הארץ
 הזאת, פלוגות החלוצים האלמונים והנודעים־בשם. ממעיטי דיבור ומרביי
 עלילות, מעשיים וענייניים כלפי־חוץ. הנכלמים להעלות מליצה על שפתם

כמפני דיבור־יתר בשעת אהבה — אהרן ואברשקה, או רובינשטיין ואליהו
הוותיק — או ריגאי וחיים „שכבר לא נותרה בו אלא אך ספקנות בערכם ש
כל אותם הדברים שאפשר גם להרימם ביד אחת בלבד — פטפוטים, מלמולים
אידיאליים, הבל ורעות־רוח” ונאמנים עד תום, יסוד־הפלדה שבשיירה
„סומכים עליכם, אמרה השיירה לפלוגה בחיורך, יש על מי לסמוך” ענתו
הפלוגה לשיירה ביד על הלב.”

אמור איפוא: גיבוריו של יזהר מהלכים תמיד בשיירה, שיירה ש
יום ושיירה של חצות. לפי שגורלו של אדם הוא, ותלוצים מקבלים באהבה
גורלם זה. הם אומרים אמן לשיירה ומפליסים לה נתיב, דרכה דרכם ומטרתה
מטרתם. אך בכ”ז יש בהליכתם זאת משהו מן הפארטיזאניות, — בשיירה
ובצדה. הם אינם נבלעים בה עד תום. הם אינם הולכים עמה רק משום
ש„כולם” הולכים, אינם נלהבים ל„אוצר המלים המקוריות השאובות מעתון”.
אף לא משום שהצוותא מבטיחה בטחון והכניעה הגמורה לה פוטרת מכל
לבטי־יחיד. נתונים הם לחשבון־נפשם גם כשלאורה נפלו כל המחיצות,
„והיה כאילו באמת כולם סמוכים יחדיו ועושים יחד, איש באחיו יתמוכו,
והבנה טובה מזמרת, הבנת איש ללב אחיו, ואין צורך כלל לדבר בזאת”, גם
אז כשצביילה רואה את פלוגת הלוחמים צועדים בחשיכה ו„כמה מעריץ אתה
את האדם ההולך בשורה אפלה, אחד אלמוני הולך ומשתדל לא לצאת דופן...
שטופים בהליכה ובזיעה ואינם נפנים למחשבות על תכלית ועל כלום”.

שטופים בהליכה ובזיעה ואינם נפנים למחשבות על תכלית ועל כלום...
גוזמא, הערצה בת־רגע של מי שקשה לו מאוד ללכת בשורה אפלה, להיות
אלמוני ולא יוצא־דופן. מי עוד כיוהר שונא את האנונימיות, את טשטוש
קלסתר היחיד, את היעדר השם הפרטי! מה נוקבת האירוניה בשאלה
התמימה „מה בעצם שם הכפר הזה?” בפי הסורקים והמגרשים שעה
ארוכה את חרבת־חזעה. מי עוד כגיבוריו חושש מ„גזילת נחלתך הפרטית”
ומדווע נוכח קסרקטיניות, אלמוניות, ביטול המחיצות הנאות שבין אדם
לרעהו, צבאיות וחצוצרה. תיאוריו הקודרים והחריפים ביותר הם של הדרי
משכב במחנה הצבאי, של שוכני משלט שנתפרעו בעדריותם, של ההמון
הנלהב להרע הבא לרשת את ציבור־היחידים. בכל מקום שהללו בנמצא,
שיש בו „שיגרת החזירות”, — תמצא גם את האכזריות, הבהמיות, הגסות,
הרצח־לתיאבון.

„אדם אינו שוכח את הוויתו המעטה גם בנוע הקרקע תחתיו“, אינו חייב להתכחש לדמיונו ולמדוחות־לבו, — פוסק צביילה בינו לבין עצמו. אדם אינו רוצה לאבד את עצמיותו, את קלסטר־פניו המיוחד, את תחושת־יחידותו, שעולם ומלואו בה. שנאת האלמוניות היא כאן שורש אחד של הומאניזם אמיתי: „השיירה תעבור. המצור יובקע. הדרך תיפרץ. אנחנו נגיע. רק שמישהו לא יתרסק (בצעקו יתברר, שדווקא יש לו שם ויש לו בית... ובכלל אינו אלמוני עלום שם וערך)“. ואעפ״כ זהו הומאניזם מעורפל ואפילו מסוכן. כי גיבוריו של יזהר מהלכים עם השיירה — וחוששים מפניה. הניגוד ביניהם, בין היחיד הרגיש לבין הרבים־הרבים, עולה לדרגת ניגוד עקרוני; את שורשי הרע הוא מבקש בגורמים פסיכולוגיים בלבד; הזדהות היא הזדהות־למחצה: „אני — אמר בלבו — רוב הדברים שבעולם מפוקפקים אצלי... ספק מבוכה ספק אזלת־יד... אבל אצל השיירה זה אחרת... אני אשאר בשלי, והיא תגיע ליעודה...“ — מודוס־וויוונדי של שיירה־ובצדה. זהו צעד קדימה בדרכם של הגיבורים אל הכלל, אך צעד בלתי־מספיק. אין הוא פוטרם מן הסתירות שבמציאות.

לאחר־הכל גיבוריו הם „יפ־נפש“, „אחרים“, ניפלים מסביבתם. מיטב כיבושו האמנותי של יזהר הוא בעיצובו את דמות יפ־הנפש במהדורתו הארצישראלית, הצברית, החלוצית (ולא המופשטת, היפה לכל זמן ולכל מקום), כפי שצמחה אורגנית והגיונית בחיינו; כדבריו בשבחו של סופר צעיר: „מערכה פנימית כל־כך, ארצישראלית כל־כך, שמתחוללת בקרבם של יפ־הנפש המבקשים להצפין את יפ־נפשם ומבכרים להתראות כבעלי קרניים מושחזות ולא כבעלי עיניים יפות“. לעת פרודוקטיביואציה ומלחמה, בהיי עבודה וטרדות ללא־סוף, בדור שניתק מוסרות המסורות התרבותיות הישנות, צמח בהכרח האידיאל של איש־המעשה, הענייני לעילא־לעילא, המצליח „לפתור“ בעיות והמרגיש עצמו בין העובדות־הקטנות כבתוך ביתו. בזכות ההפרזה הזאת אפשר היה לחולל מהפכה בקרב אינטליגנציה ונוער, להילחם בסב־לירושה לאומי של תלישות וערטילאות, של היפרטרופיה אינטלקטואלית, להיצמד לעבודה ולאדמה. בזלזול ובחשד מוצדקים הביטו על ה־אינטליגנט“, שכוחו ותרומתו היו בתחומים אחרים לחלוטין. וכמו תמיד, נסתלפה אי־פה אי־שם דמות־המופת לדמות הפראקטיציסט, וההפרזה המוכרחת נהפכה, לגבי הדור השני, לעובדה קיימת ולגיטימית. דור־האבות, ראשונים־למהפכה, ידע בלבו את המחיר ששילם בעד התמורה; דור הבנים,

היה בתוכו מי שקיבל את הערכים החדשים כפשוטם וסיגל לעצמו גינונים של „חברה־מאן“. הרבה עשו תכונות־גיל, הבלטה־שבגנדרנות של גסות וציניזם (אם אמיתיים, ואם מדומים), ויותר מהן — המחתרת והמלחמה, שהוסיפו מקורות־יניקה משלהן. עצם המלחמה — רק בורסים־מלידה ששים לקראתה. הגסות מוצאת בה הצדקתה בלאומיות, האכזריות — ב„הכרחי המיבצע“, והפרימיטיביות מתגנדרת במעשיותה היתירה. בגיל רך מדי ראו עצמם הצעירים ככובשי־עולם, עלי־שבמכתש, יותר מדי הקדימו ללמוד להרוג וליהרג.

אך מוטב לדעת, כי „דמות־מופת“ זו נדירה ביותר בין ילידי־הארץ בני המשק הקיבוצי, ואך לשווא עטפו בטלית זו את כל הצברים ועשאוה שם־נרדף לדור הצעיר בארץ. הקרוב לנוער זה יודע, כי לא מעור אחד הם, כי יש ביניהם בורסים ובסמים, אנשי בית־הכואבים וצועדי־בטח, פרימיטיביים ועמקנים. מתוך עזבוניותיהם של הנופלים נתגלה לראשונה לציבור קלסתר־פניהם האמיתי, ורבים הופתעו למצוא בארות הרגש־הטוב, תום־הנעורים, חלומות וחיפושים, כבוד לקודמים ומסירות שרשית למפעל, — כמיטב הנוער בעולם. בממוצע קרובים הם הרבה יותר לצביילה מאשר לגברוש, ל„בחור הרם“ שב„טרם יציאה“ מאשר ל„פר הבריא“, לאיש־המצפון שב„חרבת חזעה“ מאשר ל„משה זה האיש שלנו“. אם כה ואם כה, — איש הנפש־היפה ירד למחתרת, נכלם ביפיותו.

יוהר בחר בו לגיבורו. הלה מזדרז לצעוד במיצעד ולא להיות ניפלה במאומה. ב„חרבת חזעה“ נאמר עליו באירוניה: „קצרה רוחי אל שעה שמתחילים דברים מדומים לי אחרת מאשר לכלום. אני נוח לי עם הכל, ושונא להתחיל להרגיש אחרת... ואיני רוצה להיות ניפלה בכלום מכולם. סופו של דבר תמיד מפח־נפש. כל סדק של מה־בכך נבעה ונפער ומתחיל צועק...“ בסמים אלה, המתייסרים ומצטלפים על דוביותם ומדוחי־לבם (משום שנולדת פחות או יותר לא־יוצלה, לא מוכשר לבוא ולצאת פשוט וקל, ולחדול פעם לראות מי־יודע־מה, ופלאים במקום שאינם...) — בטרם יציאה), הספקנים לגבי ממשות חלומותיהם היקרים שהם עולם־מלא („צליל ענוג זה, אותו מעט־מעט, כמעט לא־כלום, קורים רופסים, של מה שהוא הכל־הכל, ושל מה שהוא לעולם לא־תשיג“), החוששים להיות בטלניים יותר מדי, רכרוכיים יותר מדי, „בלתי־גבריים“, להישאר מן־הצד כבלתי־קרואים, בחינת לוקסוס („שכן יש כאלה שעליהם מוותרים בעתות־סכנה, במ לא

נתקלת העין, כשמתבקש אדם של ממש. לך יעדו מוסיקה, פיוט, כימיה, כוכבים בשמים, וידיעת הנפש, שעשועי רוח, ושקיעת־שמש, ושירים־שירים־שירים, ואילו לשם המעשה הפשוט והנחוץ והמרחיב את החזה, הכבד עד קלות, אם יובן הדבר, מוצאים אחרים, כל מיני אחרים) — בסמים אלה מנסים ללבוש לעתים (למרבה הצחוק) עור של בורסים וסופו של דבר תמיד מפת־נפש". לא זהו מקור־מחצבתם, לא זהו מקום־חיותם ולא ביתם האמיתי. אפילו יגערו בעצמם „הלאה גאוות־הכסל וחקרני הנפש, יבוא כסל בה", אפילו יעשו מעשה „לקפוץ ולהראות כיצד חברה'מאן של ממש אתה", אפילו ישובו ויעליבו בעצמם „איסטניס ויפה־נפש" — לשורש־נשמתם לא יוכלו להתכחש. וכך הם טרודים להשוות עצמם עם אחרים, מתמדדים עמם, מגלים את הזרות שביניהם, את יתרונם ואת מגרעתם היסודית. ב„בטרם יציאה" עוצבו השניים בקיצוניותם הגמורה והמופרזת. כמה בוז ל„פריים בריאים" („רותי, רותי, גן נעול שכמותך, ופריים בריאים אלה!"), לבחורים של „פאטעס", בחורים מחיל־אל־חיל, מפשיל־חוטם וחד־מרפק, החיים בממד־השטח בלבד, שעיניהם עצומות לפלאי־עולם ופלאי־נפש, כמה בוז לאדם ה„מעשי"־ותר־לא, ל„בעל־המקצוע" לפוליטיקה ולמשק ולמלחמה, המתפרנס על עתוני־ערב ו„בתוכנו" ו„דבר אל החברים" ונאומים כעדרשות מתגלגלים מפיו לעת־מצוא. „בשעה שמבקשים איש — עליך אתה תמיד יפסחו, ואותו תמיד לעולם ימצאו. אתה תכרכר ותתלבט בין רגלי הבריות, והוא יהיה האיש הנכון. בנקל הוא נמצא ובנקל הוא נושא עיניו אליך, אם בכלל ייתקל בך... תאמר: מה עניינו של זה לכאן? אבל הן זהו דווקא עיצומו של עניין".

לכאורה, זהו עיצומו של עניין. „ואתה, ידידי, פער פייך, ותאמר היאך שלהם הוא העולם". הוא נדחק קדימה, הוא כובש את רותי, הוא גם סורק את „חרכת תזעה" וחוקר את „השבו". אם תחילה היה ההבדל בין השניים בעיקרו בתחום האסתטי, הבדל שבין שיגרת־חיים לשירת־חיים, הנה הולך ההבדל ומתגלגל לתחום האתי. למלחמה יצאו שניהם. אך האחד, הבורסי, הוא בה כדג במיים, ואלו הבסס נקלע אליה כממשיך מסורת „חורשת הרצון הטוב". כבר בפתיחת „השבו" יושבת החבורה כולה על האבנים, בפשטות שדות והרים שאננה, ה„מ"ם" שלנו, זה הבורסי הנצחי, מאריך לעיין במשקפתו ורוקם לו תכניות („מעשה צריך לעשות, או לשרוף דבר כלשהו, ולחזור

אז עם דבר ממשי, עם דבר שהוא עובדה קיימת") — „הוא ראה מה שראה, ואנו ראינו עולם של גבעות מצומרות ירק וטרשי אבן וזיתים במרחק, כל כך עולם זה עד שהיה מביא דממה בכך, והתאווה לאדמה טובה ומצמחת היתה לוהבת ומסיתה... אל אחרת מאשר מהיות פרט בשורה שהמ"מ נמלך כיצד יטילנה בעוז לחלקת דממת אחר־הצהריים". ראייה שונה זו מלכתחילה, „הדברים המדומים לי אחרת מאשר לכולם” חדלו להיות דברים של מה־בכך. הם חותכים גורלות אדם וחברה. זו שעתו הגדולה של הבסס להשליט ראייתו שלו. וזו ההזדמנות אשר הפארטיזאן בכ"ז מחמיץ אותה.

המלחמה מעמידה את האדם במצבים קיצוניים, מראה את היחסים בין הבריות כמו בראי עקום, אך בה־בשעה, ודווקא משום כך, כופה כל לוחם להרהר בעצם בעיית קיומו של האדם, משמעות חייו, מסייעת לנבונני־לב להבהיר את היחס שבין יחיד לרבים, בין עולם־פנים ועולם־חוץ, בין הרגע לנצח (עיין השיחה, הנלבבת בתמימותה, בין שני הנערים, בחשכת הלילה על משמרתם, ב„שיירה של חצות“). אך כל מלחמה — ואופיה שלה. למלחמות הקודמות קל היה לצאת, וקל לעמוד בהן עד הסוף. היה זה מאבק נואש של יחידים וגבס־אל־הקיר נגד רבים וקשות־לב, הגנה על עמלו של אדם, קדושת־חייו ומרחב־חייו, — „חיים על סף הקץ, שלמים וחזקים”, כמאמר המשורר. חלוקת החזיתות היתה ברורה ולא היה מקום להיסוסים הרבה. ועל החורשה של רצון־טוב נכון היה כל יפה־נפש למסור את נפשו, לכשנקרא. קדושת־החיים פירושה לדידו — קדושת־היחיד, זכותו לחיות, כבוד האדם באשר הוא אדם; יתירה מזו — כבוד החי כולו. מותר אדם מן הבהמה אין — לא כפירושו של קהלת, אלא כפירושו של גדלי־נפש, ששורשם אהבה לכל נברא.

הבהמה היא הגשר שבין אדם לטבע, מפיסתם ומאלפתו בינה. „נעירת חמור בחצי הלילה אומרת: עוד ייטב, בן־אדם, עוד ייטב” (בדרך גשומה). היא הנעירה המבשרת ב„שיירה של חצות” את השיבה־לשלום, הנותנת בטחון בלב שנפרע בחרדותיו, האומרת חיים. לטיפת הפרידה משחררת את מאקס שב„פאתי נגב” מסיטוי־פחדיו, כשם שנביחותיו של הכלב הערבי ב„לילה בלי יריות” מורות נאמנות מהי, כבוד־עצמי מהו. זוהי החוויה הנוקבת והמשליווה של אחדות־החי ואחדות־היקום, שלגיונות של פילוסופים ומשוררים יגעו לייצבה כערך־קבע, לגלות שורשיה, להטיף לה למי שעניינם לו ולא־יראה. גיבוריו של יזהר נאלצו ללמוד אותה תוך מלחמה, תוך

שפיכות־דמים. כתום הקרב המר על החורשה אשר בגבעה, „שלמה זילברשטיין הצנוף ולחוץ בין הגופות שבקרן לא נמלט מאזניו איך עוף אחד שלפנות בוקר... פתח ואמר הברה ראשונה, והבין פתאום כנראה את הכל, ופרש כנפיים והמריא... והגביה עוף הרבה מעבר להם, גבוה גבוה, כל־כך גבוה, מי יודע עד היכן“.

”ג שנים נשפך דמנו, ואף נאנסנו לשפוך דמם של אחרים. וכבר בתחילה ניכרו סוגי לוחמים שונים. היו ששפכו את הדם (והדם הוא הנפש) בתאוה, ששו למציאה שנזדמנה לידם, ואך האהילו על האש־הזרה במליצה פאטריוטית, או בהתגנדרות חברה־מנית. מה שעתידי היה להתרחש בחרכת־חזעה כבר הוא מרומז במעשה־ההריגה בדם קר את הכלב זוזיק ב”מסע אל גדות הערב”, ב”לילה בלי יריות” (פעמים היו דוהרים ורודפים אחרי ארנבת שנמלטה אל החורש, ואתה, באסטניסיות עצבנית, חש בכך את כל התהום הכרויה בינם לבינך אחרי הכל), בסיפורו של הידיד הנערץ על גאותו של הכלב, שלא אבה להסגיר את בעליו, בדיבורו העז של אהרן למראה הפורע הערבי הפצוע (”החורשה אשר בגבעה”), המבקש מיים ממותקפיו (”שלנו? מה אתה סח? וכי על, שלנו, ולא־שלנו? אנו מדברים?”). אבל אלה היו עדיין תופעת־ארעי, טיפה (טיפה אשר ים משתקף בה). העיקר היה במלחמת־התגוננות, בקדושתו והכרחיותו של המאבק, בהזדהות הגמורה עמו. ואלו ב”סיפור חרבת חזעה” ו”השבוי” משקלו של ה”טפל” עולה במאוד. החלשים היו לחזקים. כאן מופיעים אנו גם כמנצחים, כשובים ו”מסרקים”. מיפנה של שבועות מעטים שיגה את פני עולמנו כולו.

להרבה שבחים זכו שני הסיפורים הנ”ל. מן הצד האמנותי — כל שבח הוא במקומו; מן הצד האידיאי יש לסייגו בכמה סייגים חשובים. הם מילאו בחיינו תפקיד ציבורי נכבד (ואין לך זכות גדולה ממנה לסופר!). בתוך טמטום־המצפון (שהוא תמיד בעל משמעות פוליטית מובהקת), שנשתלט על חלק מן הציבור, „אורות החזירות שנאספו, ערימות ערימות, בימי היותנו אזרחים טובים, ונעשו עתה, רשמית וחגיגית ומוסכמית, לדרכו של עולם”, בתוך פרץ היצרים הרעים שנתלוו למלחמת־הגבורה ובשנאה־לשמה הלהוטה למצוא קרבנה, — השפיעו הסיפורים כמשב־רוח מטהרת, כסילון של צונגין על ראש לוחט, הזכירו נשכחות. זה היה קול המצפון ההומאניסטי, שאינו נכנע למליצה המתחסדת ולא־ינטרס הגס, החושף את

צלם־האדם אשר למנצח ולמנוצח, המצמיד את תשומת־הלב לאסון שבמלחמה. אומץ־לב ציבילי לא־מועט נדרש היה מאת סופר (וקטן היה בתוכנו מיספרם של כאלה), הבא להצביע — בעיצומם של הקרבות, כשזוהכרזה הרמה על שנאת־האויב נחשבת למעשה פאטריוטי מובהק, וכל המרבה בה הרי זה משובח — על „אורות החזירות“, המרים קולו „כנגד עדת־המשקרים הגדולה העשויה בנרות, אדישות־תועלתית וסתם אנוכיות ללא־בושה“, המתאר את קטני־ארץ הערבים באזלת־ידם, באסונם הגדול, בצבעים ריאליסטיים עזים ונוגעים עד־הלב. ולא על דרך השקר הסנטימנטאלי, ולא בגודש רחמנות מתקתקת. הרבה יותר מזה: מתוך כבוד לאדם־בשפלו, לעת רעתו, כבוד לאזרח הארץ הזאת.

יפה־הנפש הוא שהתריע והתקומם. לפי שחריפה כ"כ תחושת „אחרותו“, בדילותו, רגישותו, לפי שרגיל הוא, מאז־ומתמיד, בספקנות, אינו מקבל על־נקלה את מרות הכלל, ובבדידותו הסכין לשקול את כל הערכים המקובלים שקול־וחזור — יצא דווקא הוא במחאה חריפה כנגד שיגרת־החזירות, התועלתיות הזולה, ההסתאבות. כל אותם שיקולים מעשיים ומפוכחים על „אמצעים הכרחיים“ ו„תוצאה הכרחית“, שהאחרים נהנים לעצם מישמעם ומקבלים אותם באהבה, באשר מסייעים להם לסלק ברגל־קלה כל שיירי היסוס יחד עם העומד־בדרכם — הם מקשיבים להם בחצי־אוזן, באירצון, בחשד. לא חשבון הרבים הוא לנגד עיניהם, אלא חשבון־היחיד, — ועל כן קל להם יותר לא ללכת בתלם הנות. וכשיש הכרח „להרוג, לפוצץ, להחריב“, חווים הם בעיקר את חוסר־הזושר שבכל אלה, את אי־ההגיון היסודי, את פריעת ההארמוניה, את חניגת היצרים. המטרה אינה מקדשת את האמצעים, והם זועקים אל האמצעי הפסול, המטורף, על הרגע הנתעב, כאן גבורתו, וכאן חולשתו של יפה־הנפש.

„הפעם לא עוד מליצות על הומאניות... הפעם זה בידך... היום יושבת הברירה במו שתיידיך“, מעורר את עצמו גיבורו של „השבוי“ — ונכשל. האם במקרה? הוא נכשל, באשר זהו הומאניזם בלתי־עקבי, של מחצית־הדרך, אשר מישקלו בעולם־המעשה קל־כנוצה ופושט את הרגל במיבחן הריאלי הראשון. כבר בהקדמה ל„חרבת חזעה“ נאמר: „ואף שעדיין לא גמרתי אומר, היכן כאן המוצא... תחת להחריש... מוטב אפתח ואספר“ — ובאין־מוצא מסתיימים שני הסיפורים. לגלות למוסר אוזן רבים בלי לרמוז רמז על המעשה שיש לעשות — פירושו קיפוח הסיכוי של השפעה

של אורכי־ימים והסתבכות בסבך שאין לו התרה. כבר אמרו חכמים, כי יכול
אנשים יתכחו להגיון, אך ה"עובדות" מתפתחות לעולם על דרך הגיון
שאינו לפניו משוא־פנים. הסתירות במציאות מתמידות להתקיים ולבסוף
בגזרות בכיוון האחד. יזהר התריס כנגד כמה־זכמה מעשי־גסות ואכזריות
מיותרים, נזדעזע ממראה־עיניו, — אך לבעיה העיקרית, שהועלתה בעשרות
מאות מהדורות בכל קצווי ארצנו וקבעה גורלותיהם של רבבות, אין תשובה
בפיו.

שהרי הגיון־העובדות הוא זה: אם הגירוש היה הכרחי, — חייב אדם
להתאכזר בעצמו ובולתו, גם היום וגם מחר; אם אפשרית היתה־היתה
מלחמת־השחרור גם בלעדיו — הרי הוא אמצעי פסול וטמא, גם היום וגם
מחר. המוצא מן הסתירה לא תמיד הוא נמצא לאלתר. חשובה היא
הפרספקטיבה. יש סיטואציות שבהן יש הכרח "לשרוף, להרוג ולגרש"
זלקיים את כל דברי מגילת־הפורעניות. במה דברים אמורים? רק אם רואים
אותו כשלב־ביניים, כ"קרב אחרון במלחמת־עולם" לעקירת מלחמות
וגירושים. המוצא הוא במלחמה לחיים וסדריהם שבהם נתמו חטאים, בו לא
ייתכן בכי תינוקות, אנקת־זקנים וצער־הפרידה מאדמת־מורשת. בשביל כך
חיים אדם להיות סוציאליסט, להערות בצערו תשוקת־קרב לביעור הצער, לא
רק לפרש ולדאוב על העולם הגס, אלא גם לשנותו. תנאי מוקדם לכך
היא ראייה, החודרת לשורשי היחסים בין אדם לחברה. ראיית סוף־מעשה
במחשבה תחילה, מבט רחב על עולם ומלואו.

את הפרספקטיבה הזאת חסרים יזהר וגיבוריו. שהרי קנה־המידה שלהם
הוא הרגע ומלואו. יודעים הם רק את הנקודה הבודדת ואת הרגע
הבודד, העומדים בפני עצמם. יודעים הם רק מוסר אחד, מוסר־הכוונה;
ואלו מוסר־התוצאות, שיסודו בידעת חוקי החברה, לזרא להם: לידם
המרבה כלליות והפשטה אך מרבה מליצה. ועל־כן אנוסה הטפתם להומאניות
להישאר קול־קורא־במדבר בעולם גדוש סתירות, אשר כל ערכיו מיוסדים
על היחסיות, על שרירות הפירוש וגמישותו, על אמצעים ומטרות המחלפים
זא"ז ומסייעים זל"ז. ולפי שפוטרים עצמם מן האחריות המעשית, —
סופם אי־אחריות. רצונך, ולא רחוקה מכאן הדרך אפילו אל הפאראזיטיות:
הם לא ילכלכו ידיהם במלאכה הגסה, אך ראה זה פלא: טובת־הנאה תהא
גם להם. גיוס תפארתו של היקום ואלוהים היוורד אל הבקעה לשוטט

ולראות כצעקתה" יישארו אורנאמנטיקה, שאין שׁוּעָה אליה, ועל צד היותר טוב: תוגתו של בסם יחיד בין בורסים רבים.

יחיד אני־הדעת ויפה־נפש בין בורסים רבים... והרי זו הסיטואציה הטיפוסית שחזור־ויוצר יזהר גם ב„השבוי". הוא מעמיד בכוונת־המכוון, כאילו על־פי מנגנון־כפייה, את גיבורו במצב שבאמת אין מוצא ממנו, מלבד אנחת־התוגה הבלתי־מחייבת על „נפש האדם". גיבורנו יכול היה לעשות מעשים הרבה: להתנגד לתפיסת השבוי החף־מפשע; להיאבק עם חבריו; להרביץ פרק־מוסר ב„חוקרים" ולתבוע לשלח הביתה את אחמד. אלא שכל אותו זמן שתק וקיבל עליו את הדין, מתוך סלידה. משעבר העניין לצינורות שגורים, בשעה שהשבוי מובל לאינסטאנציה גבוהה־יותר, והובלט הגיחוך שבין המנגנון הביורוקראטי הגדול שהופעל לבין פעיטותו של „מיבצע־שבוי", כאשר שניהם (השבוי ושׁוֹבוֹ) שרויים בלב שדות, „בלב הדממה", — מתקוממת הנפש־היחידה על העוול שנגרם לה, הִגָּה בחופש הנעלה, בצער האדם, קמה על ההכרח הצבאי, הפקודה, המנגנון. זוהי למעשה מהדורה מחודשת של מלחמת היחיד בכלל התובעני והכופה כפייתו של היחיד, השרוי בתוך הכלל ועושה עמו אבל בצדו.

עם כל הצדק שבטענה, כי רק האדם וחירותו חשובים, הננו נאלצים וניאלץ גם להבא לקפח את חירותו של היחיד למען חירותם של היחידים הרבים. כבר דשו בדילימה זו ובהכרחיותה ענקי־רוח, חכמים ונבונים, אך איש מהם לא הוכיח, כי יש דרך אחרת.

ב„סיפור חרבת־חזעה" ו„השבוי" מתגלים יפה־הנפש בחולשתם. „אתה עם אלף הידיעות והטענות וההוכחות והחלומות — אתה, ברור, שלא תעשה את המעשה, אתה יפה־הנפש, תהרהר, תתלהב, תתחרט ותחשוב... גם אחר־כך תצלול בים של מחשבות, הוי למה לא עשיתי. ואת חמיצות ההווייה הלא־מושלמת שלך — תשפוך על עולם־ומלואו: העולם, המכוער, הגס... וההצלפה־העצמית הקטלנית והבזיון־העצמי המופרז והידיעה־העצמית (כך חומק כל בן־בליעל מהכרעה ומסתתר מאחורי „אין־ברירה' מזוהם מרוב שיגרה. היכן רגש־כבודך, היכן עצמאות המחשבה המהוללת, היכן החופש, הידד החופש, אהבת החירות... כל דבריך, כל מחאותיך, כל מרייך על קטנות ועל דיכוי, ועל דרכים פורצות אל אמת, אל שחרור — היכן הדברים הללו? היום יום פרעון...") אינם ממלאים תפקיד של ביקורת־עצמית,

המביאה להכרעה ולמעשה, אלא לניתוח-עצמו, טיגון-במיץ-עצמו. הידיעה המעציבה על טיבם של ה„אחרים“ („אחר, לוא היה בידו רק רבע מהגותיך על אמת ועל חופש — היה עוצר כאן, מיד, ומשלח את האיש... בקיצור, בפשטות, במעשיות...“) אינה מתירה את החבוש מבית-האסורים המדומה של חולשת-רצון. זוהי אותה חוקיות עצמה שב„סיפור חרבת-חזעה“, של הזדעזעות מן הגסות פלוס חוסר-הכרעה: „שכן אם מוכרחים לעסוק בזה, יעסקו נא האחרים בזה. ואם חייבים להזדהם יגעלו נא האחרים ידיהם — אני איני יכול. בפירוש. אבל מיד פתח קול שני בתוכי ושר לו ככה: נפש-יפה. נפש-יפה. נפש-יפה. בקנטרנות גוברת ובשיר-מזמור לנפש-העדינה כשלעצמה, ולנפש-העדינה המשאירה את המלאכה הנמבזה לאחרים, לוו שעוצמת בחסידות עיניה ומפנה אותן הצדה כדי לגאול עצמה ממה שעלול להרגיז... והייתי עוין את כל-כולה של הוויית...“ — וכך מסתבך הגיבור בכמה קולות, וסוף-דבר: את המעשים עושים הבורסים. פער פין, ידידי, וראה היאך שלהם הוא העולם... הוא שלהם — כל עוד הוא עולם קאפיטא-ליסטי, שחוקן הוא חוק כל-דאלים גבר, ששנאת-עמים ובוז ל„ערבובשים“ (במקום אחר שמם: „יהודונים“) ושפיכות דמים הם בו הערכים הטבעיים והשליטים.

יש אצל יזהר ידיעה אינטימית להפליא של דרכי-תגובתה של הנפש-יפה, של ההאמלטיות („וכך, מתוך מצפון, נהיה לפחדנים, / ואודם-הטבעי של עוזה-החלטה / ?לקה מתוורונם של הרהורי-הלב, / ועלילות הרבה, נאדרות בכוח, / יורטות ממסילתן מפני החשבונות... / ולא עוד יהלמן התואר מעשה...“), על כל חוליותיה, אחדות-ניגודיה, חוקיותה הסגולית — ועל כך יאתה לו תהילה. אלא שאין זה מותר הידיעה של המחבר מן גיבורו, — זו נחלת חכמי-הנפש הגדולים, הסופרים הגאונים המעטים, — או לפחות ניהושם החריף של בעלי ההכרה הצלולה והרחבה. כאן, לצערנו, מזדהה המחבר עם גיבורו. חולשתו של זה כחולשתו של זה. המבוכה משותפת לשניהם, הכל נאמד ונעצב מתוך תודעה-עצמית אחת, על קוצר-השגתה וחוסר-המוצא שבה.

האם זהו סוף-פסוק? יזהר הוא בעצם התפתחותו וגידולו, בקר-עלייה מפואר. הוא מן המעטים שבמשמרת החדשה, שביצירותיהם הועלתה בעיית המוסר האישי והציבורי, ורצינות זו שובה את לב הקורא הטוב. יחד עם

גיבוריו הוא „לומד“ לאטו, — אך דרכיהם מבקשות „לפרוץ אל האמת“ הם נשארו יפִי־נפש ומביאים עמהם את יסוד התפארת־שבנצח, את המצפון הרגיש, את הקשב לדממה, את הלב הצעיר וגעגועיו, את הדמיון העשיר, את כושר־היחוד, את שנאת השיגרה והמליצה. המעט בכל אלה? האין זו תרומה נכבדה לחיים ולאדם? אלא שלא נוכל לענות אחריהם „אמן“ בפה מלא על שום רפיון רצונם, הכוונות להיסוג על־נקלה מן המערכה, ועל כל אלה — על שום צמצום־הכרתם אל תחומי נפשם שלהם בלבד.

חובה היא לציין את התמורה שחלה בהם. צביילה אינו חזרה על אפרים הוא דמות חיובית וחיונית הרבה יותר ממנו. יש בו מכושר־המעשה ודעת הכרחו, ובשעה שמתגלעת הסתירה האופיינית להם, — נופלת ההכרעה לצד ההכרה, ההכרח, המשימה: „תגומה שלי רוצה הביתה, אבל אני רוצה להישאר“. מידת הזדהותו עם השיירה, עם המפעל, גדולה לאיך־ערוך משל קודמו. הזדהות זו העלתה גם את רמתו האמנותית של יזהר מעלה־מעלה. לגבאי „סיפור חרבת־חזעה“ ו„שיירה של חצות“, באשר היא־היא האופקים הרחבים הבלתי־מדומים, בינת־הלב והרצינות המוסרית. אך עדיין רואה יזהר כניגוד נצחי את השיירה ואת הנפש האחת־ויחידה, את „המעשה הנחוץ“ ואת נטיית־הלב. אולי, לפי שעה, דיינו בכך ונברך על הטובה שבמודוס־ויונדי שמצא. אבל האם לא יתרוסס הגיבור בכפילותו זו שלא־ורך־ימים?

בעצם ימי־הקרב חושש צביילה לתיפלות הנכונה לו לעתיד־לבוא, לעת חיים ציביליים, בלחץ האַטמוספרי הנמוך. מה תהא עליו לעת שובו מפריצת־הדרך? באיזו שיירה יעשה עתה את דרכו? כי הנה נשתנו מאוד הנסיבות בארצנו. יפה־הנפש, שניתן לו מרחב־חיים באווירה ה„ביתית“, האידיאלית־למחצה (אפילו לעת התגוננות), בתחושת השלימות המוסרית, שציינה את ההתיישבות־העובדת, — הגיע עד־משבר כבר עם ראשית השינוי, בשעת סריקת הכפר. באו ימים ואנשים „אחרים“ מאכלסים את הארץ, שבעתיים נתעצמו הניגודים הקאפיטאליסטיים, מדחפת־המרפקים היתה לערך לגיטימי ביישוב, המצוקים מנצחים את האראלים, הבורסים ידם על העליונה. מה צפוי לו עתה לצביילה? הירוצץ יפה־הנפש ברוב עדינותו (ומה קל לרוצצו!), כשם שנרוצצו בני־גועו לפניו, — או ישליט על עצמו את התבונה ואת ההכרה של מאבק־בצוותא על עולם סוציאליסטי? אַל נא יברח אל החלוקה הנוחה ל„בסמים“ ו„בורסים“ (על אף מקצת־האמת שיש בה), אלא

אל החלוקה לצדיקים ורשעים על־פי מטרותם ושאִיפותיהם האובייקטיביות. כי היכן הוא מקומם האמיתי של אפרים, צביִילה, הבחור־הרם, שאול וכל מעריצי „אליהו הפלח־הוותיק“, היכן מקומם של „בעלי התאוה לאדמה טובה ומצמחת“, הקודחים־בנגב, אנשי חורשת הרצון־הטוב? יזהר וגיבוריו אנוסים לבחור, אם אמנם בוחלים הם ב„שיר־מזמור לפש־העדינה... העוצמת בחסידות עיניה ומפנה אותן הצדה כדי לגאול עצמה ממה שעלול להרגיז...“

*

בפתח דברנו אמרנו: יצירתו של יזהר סוכבת על ציר החלוציות, בעיותיה וגילוייה האינטימיים ביותר: אדם בתוך מפעל, חובת־המעשה וחובת־הלבבות שלהם. הישגו הבולט הוא במזיגה של תימאטיקה, סגנון, לשון ונוף־אדם, העושה את יצירתו חטיבה אורגנית, „ארצישראלית“ עד מאוד. ואמנם, תואם מופלא שבין התוכן והצורה מציין אותו. זוהי קורלאציה שבה הטיפוס הפסיכולוגי, שעיבב יזהר, ילד לו גם את סגנונו.

יזהר הוא משורר העוסק בפרוזה, תרתי משמע. יצירתו נמנית עם ז'אנר ספרותי, שקשה להגדירו נכונה. אם לוותר על ניסוחים מוסכמים, יש יסוד לדעה, כי מטושטשים מאוד הגבולות שבין פרוזה לשירה, כי לאחר קביעת כל הסימנים הפורמאליים, ההפרש בין השניים בדורנו הוא בהדגשת החוויה הסובייקטיבית לבין החתירה לאובייקטיביזאציה מאקסימאלית, — הוא הפרש במידת הרוויה האמוציונאלית. כבר אמרו, כי גדולתם של פרוזאיקנים היא בהיותם משוררים, בכושרם להעלות את החומר האפי למעלת שירה, למלא את חלל־היצירה רגש עז, „אש וקרח“ בהיעלם אחד, — להטת של זו בתוך חלקותו ואדישות־המדומה של זה. רק בקטעים מעטים, מן המאוחרים, הגיע יזהר לרמה שמשל האש והקרח יפה לו, אבל תמיד גובלת הפרוזה שלו בשירה. זהו לו הכרח פנימי, באשר ה„שורש“ שלו הוא בשירה ואליה הוא חותר להעלות כל חומר וכל עשייה. זוהי ראייתו ורעבונו מצוקתו ותרומתו של המשורר, המבקש להסיר מעל פני הדברים את קליפותיהם החיצוניות, לחשוף את הגרעין „היסודי“ שבהוויה, לקדש כל רגע ולהגביר את האינטנסיביות שבכל חוויה. „שכן אנחנו כולנו שקועים בבוץ של עובדות. איננו רואים מעבר לקצה חרטום־הנעל. טובלים אנו בים של חיים, ורואים את הרפש. סילונות־סילונות של אחרת, ים של אחרת שוקק בין ארץ לשמים, נוטף מן העצים והעננים ומן הכתמים האדומים שבמרחק... ומן

האוויר ומן החורף... ומן הגעגועים שבלב. ורק את אלה, ממש כל אלה, לא נביא בחשבון... פלגי חיים שוקקים על פני חוצות, אלינו לא יגיעו. בעובדות אנו שקועים. במעשה, במעשים. אולם מעבר כל אלה יש עצב אחר. דבו שבסתיו... ומזהב שלכת שזורים המשך..." (בדרך גשומה). וכבר הארכנו בכך דיינו.

אצל יזהר ניכרת היתה תחילה פדות אכזרית ודאובה בין פרוות־החיינ לבין שירתם; זו נמסרה לנחלה לאנשי בית־הכואבים, ניתנה ליחיד־סגולו בלבד. בבגרותו, בחיובו את המפעל ועושיהו, בגלותו עולמם של האנשי מתרוה במגע־ידו כל חומר יופי וחיים מלאים. למותר הוא להביא מראה מקום כלשהו מתיאורי־נוף שלו; כל קורא יודע, כי אין אלה דיגרסיות כדרך פרוואיקנים, אלא עיקר, כדרך משוררים. „אינדיבידואליסט" זו נפח רוח־חיים במכונה ואביזריה, מדובב את הדוממים, שר המנון ליד־ העובדת, שש לגילוי תושיית־ידיהם של נהג ופלח ועקרת־הבית, משליט ליריקה גברית וחמורה על כל חפץ, ממלא ארוטיקה עזה ומעודנת כאחד כל צומח וכל מראה־נוף.

יזהר ממלא תשוקה צעירה את הנוף ואת הפרח. כי ראה: הנעורים הם שעיצבו במידה רבה את סגנונו. מעטים הם בספרות התיאורים המשכנעים של גיל הנעורים. רוב מניינם של סופרים, בעצבם בני־נוער, עיצבו למעשה דמותם של מבוגרים צעירים; ואין זה, כידוע, היינו הך. אצל מבוגר מבלוט הסופר דומינאנטה אחת, קו יסודי, וכל השאר הם שלוחותיהם והסתעפויותיהם, כפופים להם. אך כיצד יעשו כן לנעורים, כשהכל שרוי בתנועה, גח מערפיליו, הרבה „אני" מתרוצצים, נאבקים, הרבה דמויות־מופת, הכל חולף ומשתנה כהרף־עין? המהפכה בדם היא מתמדת, המעברים חדים וקיצוניים. רגישות חולנית עוטה קליפה נוקשה, הערצת האבטוריטה מתחלפת ביצר המרידה, קבלת־עול־מאהבה נאבקת עם תשוקת חופש אין־מצרים, גסות קשיחה בעדנה (עיינ בשני התיאורים המזהירים של הריגת החמור וליטוף הסייח ב„סיפור חרבת־חזעה"), חריפות־המוחין בתמימות גמורה. אין כמעט תחומים בין התלהבות ליאוש, ציניזם של „בקיאים־ומנוסים" גובל באמונה זכה, ואהבת־ בשרים זהה עם אהבת־הזון. כל רמז קלוש נהפך לוודאות ומעוז תחילתו של שיווי־משקל יציב. אלה תולדות לידתו של אדם. כמעט שאי־אפשר לחשוף עולם מתהווה זה ע"י פיתוח עלילה כלשהי, לגלות מהותו של הגיבור ע"י העמדתו במיבחן המציאות החיצונית. החוץ טפל כאן לפנים ואינו אומר

את העיקר. דומה, כי ל"חומר" זה יפה האנאליזה הפסיכולוגית המדוקדקת. בניין עולם טובייקטיבי מאוד-מאוד. האין זה אחד המקורות לסגנונו של יזהר?

גשים נא לב לאהבה שאוהבים כאן. זוהי "האהבה ש"על-הסף", אהבה בחצי-פרופיל. סמי מכאן תשוקת-בשרים עזה. או מעשה-אהבים ממש. מגע יד, עור הנלטף, שילוב זרועות בשעת טיול בשדות הם גבולותיה. הגירוי הארוטי הוא ב"סימנים שלישיים", בצמה ובקוצת-השער (מצוינים תמיד תיאורי שער-האשה: "...ורק תאר לעצמך, דרך משל, איך זה לסנן ולנבור באצבעותיך ערימת משי מאשדת זו, הכהה והבהירה, להעביר ידך בתוך פקעת לזהבת וחמימה זו, כרמל שגוונו בין כהה מאוד, ערמוני כהה, ובין בהיר, ערמוני בהיר, עשיר מאוד, שופע מאוד... וכל ההוד הזה יורד על כתפיה החומות בחירות, בחירות נבונה שאינה הפקר..."), בקרסול ובפיקת-ברך, לעתים רחוקות בקימורי-הבליטות שבחולצה הלבנה. ארוטיקה הססנית ביותר. שום גיבור מגיבורי יזהר לא עבר את הרוביקון. הם נסוגים-מגשת, מעריצים יצורי דמיונם ("חלום וממש יחד", "מה יודעים עליה — לא-כלום. אבל מִז־חשוב? גם טעותך היא רשות-היחיד שלך..."), "רותי, פוטי, נערה חמודה, לו ידעת עד כמה שתל בך דמיון וכמה מעריך בעליו דמיונו זה ששתל..."), אוהבים אהבה של "ממבט ראשון". הסכימה חזרת-ונשנית ב"בפאתי נגב", "שיירה של חצות", "חרבת-חזעה", "בטרם יציאה": ראיית חצי-פרופיל באפלה המבליעה את הדמות עושה את האהבה לוודאית, על כל ה"ערמומיות" וה"תכניתיות" והעמדת-פנים וחיזורי-ה"ברוגז" והחששות, כפי שידענום גם מסיפוריו הראשונים. הכל על גבול הדמיון והמציאות, ו"מה זה חשוב?": "כמעט ואינך מכיר אותה. לא, בכלל אינך מכיר אותה. אפשר בכלל אינה כזאת כמו שאתה חושב, ולא דומה לזו כלל. אבל דווקא ככה מדגדג בלב לבוא ולומר לה... וחוץ מזה היא דווקא כן כזאת, ממש כמו שאתה רוצה שתהיה, שצריך שתהיה... ותוך כל אלה בקשת-האהבה ממלאת את החלל כולו, ואין מקום פנוי ממנה. לא בכדי מסתיימת, "שיירה של חצות" במשפט שכל "יזהר" בו: "אם אין נעירות חמור של שלום עולות ובאות? הבה נחוש לבוא אל זו דלי נפלאה שלנר", לא בכדי נאמר ב"בדרך גשומה": "שכל זה אינו אלא, מסתמא, הבהוב חיוכה של נערה אחת, וזה העיקר. ולכאן נוהה הכל..."

השירה והנעורים הם שני מקורות חשובים לסגנונו של יזהר, אך לא העיקריים שבהם. סימניו הם רפלקסיה גדושה, מיעוט עלילה, ניתוח מדוקדק. אסוציאציה עשירה, התכחות לאינטלקטואליזם.

זהו ריאליזם פסיכולוגי, ואך לשווא יש המחליפים אותו ב"פסיכולוגיזם". זה האחרון היה, ובצדק, לשם־נרדף ולשם־גנאי לאותה ראייה פאסיבית, המבטלת כל סולם־ערכים חברתי ומוסרי ועושה את תכונות־הנפש לשוות־ערך. לעתים פירושו פירוק־האישיות לתיאבון, ניהיליזם והפקרות מוסרית, "אינדיבידואליזם", שקיפח את כושר־החיבור לעולם־החיצון, לאנשים. למשימה אובייקטיבית, לאהבה, ועל כן שורץ חיטוטים, אסוציאציה "חפשית", עיסוק מופרז ביצרים מודחקים ודימויים פסולים. אנאליזה "מיקרוסקופית" של נפש האדם הביאה אצל כמה סופרי־המערב לפירוק שאין אחריו בנייה. לציניזם, סוליפסיזם ובריחה מן החיים. אלא שאין לזהות את האנאליזה הפסיכולוגית עם הרס־האישיות; צלילה במיים עמוקים אינה מעלה סחי־ורפש שמתוך שלוליות. משלב נמוך של פסיכולוגיזאציה־בעלמא אפשר לעלות אל שלב גבוה ממנו, אל שיאי ההכרה והמעשה; אך אי־אפשר לפסוח כלל על השלב ההכרחי. לגבי המאטריאליסט, החרד לגלוש מן הריאליזם אל תחומים מדומים, קיימת רק אמת אחת, אם גם רבות השיטות והדרכים לגילויה, מחמת ריבוי־פניה. כשהמציאות והאדם (מציאות־פנימית) מוארים בשיטה הנכונה מנקודת־תצפית שונות, — האמת האובייקטיבית־ביותר והסובייקטיבית־ביותר עולות בקנה־אחד, תואמות ומשלימות זא"ז. הדרגה הגבוהה ביותר של תיאור אובייקטיבי זהה אז עם התיאור הסובייקטיבי ביותר.

היש בנמצא "כתמים לבנים" במפת־הנפש? וכי חדלה היא רגע קט מפעילותה, בהקיץ ובתרדמה? וכי יש בה תחומים האסורים במגע ובתיאור? וכי יש אסכולה המכחישה, כי כל התרחשויותיה הן תהליך רצוף. ללא חלל־ריק, שהן לעולם חד־פעמיות, חידוש מעשה בראשית בכל יום תמיד? והרי גדולתה של ספרות היא במתן הניואנסים הדקים והאישיים ביותר — המצטרפים ומשתנים לא על־פי שרירותיות, אלא עפ"י חוקיות ברורה, מורכבת ויציבה, מתן האדם החי בתנועתו־הכוללת ותמורותיו שאינן פוסקות: החד־פעמי שהוא האמיתי, הטיפוסי והחוקי ביותר.

יזהר עורך מסעות אל פנימו של האדם, אך אינו מפרק את אישיותו, אלא בונה. זכות גדולה נתגלגלה לידו — והיא מוסברת ביסודה ע"י

הסביבה החלוצית, שממנה יונק המחבר ואליה הוא צמוד, — כי מסע זה אל הנפש, רקונסטרוקציה של עלילות־פנים, לא לשם צמצום אופקים הוא בא, אלא לשם הרחבתם, לא בשביל לנעול שערים לעולם, אלא כדי להגביר את הסולידאריות עם הבריות. יזהר אינו פורש יריעה אפית רחבה, לא במקום ולא בזמן, ועל כן אין אנו יכולים לבוא בטענות על מה שאין בה. בכוונת־המכוון מבקש הוא ליתן את „המערכה הפנימית“ של נער אחד במשך זמן קצר מאוד. משך־הזמן בכל סיפוריו הוא שעות אחדות של אסיפת־חברים, או חקירת השבוי, או סריקת הכפר, לילה אחד שאין בו יריות או יש בו יריות („תחילת הדברים בלילה וסופם אותו לילה“), שעה קלה של טרם־יציאה והליכה בדרך־גשומה; משך־הזמן הארוך ביותר הוא משהו שלמעלה־מיממה ב„פאתי נגב“. הזמן אינו מקפח כאן ממשותו ומידותיו הריאליות, אינו נהפך לממד „המישי“, אינו מרסק את רציפותו ואינו מסתלף בזמנר־של־חלום. אלו הן שעות אנושיות ומלואן, בכל יקרון ואינטנסיביותן וגודשן; דיין לזרוע אור על הבעיה הנתונה כולה (יחיד בחברה, כיבוש השממה, המשולש יהודים־ערבים־אנגלים, מלחמת השחרור־והגבורה וסכנת הסתלפותה), דיין לעצב דמות־הגיבור כולה. יזהר מרבה מחשבות בלב הנערים, מרכז את המאורעות וההגיגים האופייניים במישטח צר ובזמן צר, יוצר סיטואציות קיצוניות. מה שמתרחש במחזור הגדול של חיי־אדם במשך חדשים ושנים, חוזר־ומשתקף במחזור־הקטן של שעות. כמובן, עם המעבר אל היריעה הרחבה, עם ריבוי הגיבורים והמעשים והזמנים, שוב אין זו דרך אִדְקוואטית. אלא שיוהר אינו יוצא ממעגל הנעורים הצר, וכמעט ואינו יודע אלא את היפה־נפש בלבד.

וכל עוד סובב יזהר על סביבותיו של טיפוס פסיכולוגי זה של „האדם המופנם“, שהרהוריו מרובים ממעשיו, — אין לך מיתוד יעיל ואִדְקוואטי יותר לעיצובו מאשר האנאליזה הפסיכולוגית המדוקדקת. חוקיותו הפנימית תואמת בהחלט דרך זו של רפלקסיה, של אִסוציאטיביות עשירה, של מעברים פתאומיים, של מציאות העוטה דוק של חלומות־בהקיץ, של עלילות־פנים עשירות, חשבון־נפש בלתי־פוסק ואירוניה־עצמית. משמופיעה באופק דמות בת גזע אחר, מקפחת דרך זו הרבה מאפשרויותיה. וכך רואים אנו כי בעזבו את מלכות ההרהורים ובעברו לתיאור פעולה, — משתנה הקצב מיסודו, עד לקיצוניות, עד לסגנון טלגרפי, משפטים בני 3—2 מלים, שקצבן כתקתוק הרובה, כחפזונו של אדם בשעת מלאכתו, כהגיון המעשה הנחוץ.

רק הנוף הנצחי אינו משתנה... יש איפוא הצדקה שלימה לדרכו של יזהר, בתנאי שנראה אותה בגבולותיה שלה, ולא נבקש ללמוד ממנה יותר מדי. לא נגיד „רק כזה ראה וקדש“. כשם שלא עשינו את יפה-הנפש לדמות מופת. כך ניזהר מלקדש את סגנונו.

יזהר עוסק כמעט רק בנערים יפיי־נפש במשך שעה קלה אחת ובקטע מסויג מאוד, ואלים סיגל להפליא את סגנונו ולשונו. את הכל נתן במועדו ובשטפו. בסתירותיו ומעבריו החדים, בדיאלוג הפנימי או במקהלת־קולות — בלי הפסק, בלי „תחנות“. משפט אחד פורמאלי משלו כולל הרבה מאוד („ואילו עד שאתה ממקומך גוחך בחיבה, כביכול אהבית וסולחת — לא תחוש איך לתומך נוקשת אף אתה בינתיים בפח המסותר, ואפילו אם בדיעבד, כבר חלפה ואיננה, ואפילו לא משה כלל מאותה ישיבה שאתה יושב תחתך בהרבה נוחיות — הרי זו המכה, צרבת של בוק, גם אילו ביקשת לספר לחבר, והוא אחיך אשר אהבת, לומר לו דבר אם ישאל, וגם בטרם ישאל, לא תדע לומר ליקיריך דבר — כי לא אירע דבר, ולא היה כל ממש שהוא, זולת מכה טסה וחולפת, שגם אינה מכה, שגם אינה כל קיימא של ערך, ושאינה, באמת, אינה שוה כלום, ואין לה כובד של כלום, ורק, אולי, צל של משהו, הד של משהו, ובכל אופן לא עצמו של משהו, ופחות מרבע־הרגשה זו, זה הנענוע הקל־קליל, קפריזה פרטית מאוד, אנוכיית מאוד — קמה עליך לחנוק את גרונוך, ולהפיל מידיך הכל, ונעשית, ככל שהיא רעה, יקרה מאוד, ובעלת יחוס וחשיבות מיוחדת...“) — קטע לא רפרזנטטיבי אך אופייני, הנמשך לאורך עמוד שלם, כמעט — לפי שאומר הוא ליתן את הרגע על כל מליאותו. אך משפט זה אינו מתגנדר בשפעו ההרסני, בחוסר־המשמעות של האסוציאציה המקרית (שהגיונה והכרחיותה יכולים להתפרש רק על רקע המחזור־הגדול של חיי־אדם), בתוהו־ובוהו. אמנם משפטיו יש בהם עד היום משום סירבול, דיבורים ותוארים מיותרים, שהורתם־ולידתם ברצון־הטוב ליתן את המדויק ביותר, ובכ"ז אינם מוסיפים אפיון, וכן תערובת של סלנג וארכאיזמים („הפסו חמורים מן הארץ“, „שיידעו שאתה לא סתם כזה, ולא מאותם הגסים שאיפא בשוקא, שתיכף באים עם הבדיחות ועם החכמות ועם הידיים“, „מאה אחוז אתה... ושוכני כל קרון...“) — כל הדוגמאות לקוחות מקטע קטן שבסיפור אחד). ליקוי חמור ממנו היא האינדיבידואליזאציה המעטה של הדמויות הראשיות. אפילו

בסיפוריו הגדולים, כמו „החורשה אשר בגבעה“ ו„בפאתי נגב“, דומים האנשים זל“ז והם מטושטשים לארדווקא ע“י האפלה המסובבתם והאבק המכסה אותם. מהלך רב מכאן אל „שיירה של חצות“, כש2—3 משפטים חוצבים מתוך האפלה אדם חי על האופייני ביותר שבו.

יזהר פוסע במעגל צר — וחלקלק. הוא עלול להרחיק ממנו את הקורא שנלאה לעסוק בדמות הנער האחת־והיחידה. מארסל פרוסט, אבי השיטה האינטרוספקטיבית, כמעט ואינו מלאה אותנו. ולא רק כשרונו הגדול עושה זאת, אלא, קודם־כל, עושרה ורבי־גווניותה ועברה המורכב של סביבתו. בתודעתו של פרוסט משתקפת — השתקפות סובייקטיבית עד מאוד — צרפת רחבת־הידיים כולה, זכרון דורות רבים, תודעתם העצמית של אריסטור קראטים ובורגנות ואינטליגנציה ופשוטי־עם, נופי כפריה ועריה. צבאה ואזרחיה, רבדים חברתיים ותרבותיים, ותיקים גם חדשים. אנו עוקבים על פני עמודים רבים אחר נסיון־נשיקה אחד ונסחפים לתוך הגיניאולוגיה של נשיקת־אדם, של עור־הפנים ומראהו מתוך פרספקטיבות משתנות, לשיקולים העדינים של רתיעה ודחיפה. לאקונומיה של ההנאה, — וכל אלה בשילוב אורגני בזכרונות אישיים מן העבר־הקרוב. דרך זאת סגורה מלכתחילה לפני יזהר, לפי שהוא מסתגר בגבולות ה„כאן“ וה„עכשיו“; זכרונות שלו הם בני אתמול אישי, מחוץ למראות בודדים מן הילדות ופסוק רחוק מן התנ”ך („הללו היו כולם ביחד כאילו מאיזה מקום בתנ”ך שמסופר בהם מעין זה, איני זוכר היכן“). הקשר המודע עם העבר רופף מאוד, רק מישקע של היסטוריה בתיימה, הפרספקטיבה מטושטשת. זהו האידך־גיסא של הסובייקטיביזם, הצד המשטיח שלו, והוא מסכן עד גבול צר את עושרה של היצירה וכושר התחדשותה. יזהר צמוד לנוף אחד (דרומה של ארץ־ישראל), לשכבה חברתית אחת (בני המשק), לגיל אחד (הנעורים), לטיפוס פסיכולוגי אחד, לשעה אחת.

אין להסביר את מיעוט התודעה ההיסטורית אצל נציגה הבולט של המשמרת החדשה בספרותנו במיעוט התודעה ההיסטורית של התנועה החלוצית, ואפילו של הדור השני שלה. ה„כנעניות“ דלת־הרוח והבלאנטינית לא היתה לה מעולם שום דריסת־רגל בחוגים אלה. כי אין לך בארצנו פורמאציה חברתית שנייה הקשורה קשר אמיץ כ”כ אל עברו של העם ואל הפרספקטיבה ההיסטורית שלו, כקיבוץ, ממנו לוקחו אחר היצירה כמעט כל גיבוריו של יזהר. שכבות אחרות אינן נאלצות לשאול יום־יום „מאין באת“

ו"לאן אתה הולך", רשאיות הן להסתפק בהווה. עצם קיומן היא הצדקה קיומן. לא כן הקיבוץ. הוא מיעוט לוחם ובעל אמביציות חברתיות רחבות הפוסל ערכים מקובלים ובונה מערכת-ערכים חדשה; חוטים אינדיבידואליים נמשכים ממנו אל שאר שכבות; למען עצם קיומו מוכרח הוא להפליג אל העבר ולהעפיל אל העתיד, לפתח תודעה ציבורית עשירה וחוש היסטורי מובהק. כורח זה משפיע ומעצב גם את אופיים של בני הדור השני, נזרם לתודעתם באלף דרכים ודרך. לכל אלה כמעט אין זכר אצל יוהר. לא גורמת חברתיים אשמים בכך, לא מקורות-היניקה, אלא צמצום האופקים שהם צד-לואי להתעניינות-יתר ב"נפש האחת-והיחידה". הכשרון-לפסיכולוגיה מקפח אצלו את הכשרון-לסוציולוגיה. ילידי-הארץ, המנותקים ניתוח גיאוגרפי ממרכזי-עברנו, יכולים לדעתם וללמדם רק ע"י הגברת עירותם האינטלקטואלית. אך אצל יוהר ניכרת בריחה מתוכננת מכל אינטלקטואליות. וזוהי אחת הסכנות האורבות לו.

בדוק את חוטי-הרהוריהם של גיבוריו, לכל אורכו, ותמצא, שמעולם אין הם מפליגים אל מחוות-הנפש הגבוהים, אל המרחב האינטלקטואלי, אל הפרוגרמה הפוליטית. אוזנם קשובה אל המוזיקה, אך ספק אם קראו ספר. הקאטגוריות האידיאולוגיות המפורשות נגרסות גירסה אירונית, — "בלי ציונות ובלי עניינים" — אך לפי שסמי מכאן, ח"ו, ציניות והפקרות "חברה-מניית", לפי שמרותה של האידיאה היא גדולה, מטבעות-הלשון הציבוריות הגויות לעת-צורך בביישנות, תוך חשש לחילול-הלב וגלישה למליצה. איש-הנפש-היפה במהדורתו הארצישראלית אינו קיצוני בהסתגרותו ואף לא זר ותמהוני בהתנהגותו. יוהר משך עליו חוט של פרימיטיביות ופשטנות, של עושר-הרגש ועניות-הרוח, מקיים בכוונה-תחילה את הרהוריו על רמה בינונית מאוד (והיא מאלצת גם את המבקר לבלתי קשור אותם בבעיות פילוסופיות כלליות), מחניק את מעופם ברגע שעומדים הם להינתק מקרקע-עשיתם ולהפליג אל מרחבי-ההפשטה. הוא מבקש לתת את המבע העממי ביותר, את המגומגם והמעומעם, את ה"ככה זה" ו"אחרת", להניחם בלשונם ובמושגיהם היומיומיים. אמנם ע"י כך זוכות הדמויות לחיוניות ופלאסטיות רבה, אך ככוחן כן חולשתן.

כי הנה חוזרים אנו, מצד אחר, לשאלה ששאלנו: האם לא יתרוסקו גיבוריו באין מצפן אינטלקטואלי? שהרי יפה-הנפש הוא כאן "האיש הקטן" שבקיבוץ — לא במובן המוסרי (הוא דווקא תמיד "תמים והולך ישר"), אלא

בחינת פאסיביותו. כוחו בחלומה חירותו בהרהוריו. מעשיו הם פונקציה של סביבתו. כל עוד זו מלאתי-גבורה ומתעלה לרמה מוסרית גבוהה, כל עוד "כולם הולכים", כל עוד המשימה היא לפרוץ הסגר, להילחם מלחמת-התגוננות נואשת, — יכלו גיבוריו של יזהר איכשהו לפטור עצמם מ"פוליטיקה", מ"ציונות". חוץ מחסרי-מצפון, ידע כל אדם ישר את דרכו וחובתו ידיעה אינסטינקטיבית. אך האינסטינקט מכויז במציאות מסובכת ומלאת סתירות, אשר דוגמה לה המלחמה שהיה בה גם צד של "סיפור חרבת-חזעה". כאן אין להתמצא ואין להתקדם בלי מצפן, בלי הכרה ברורה, בלי אידיאולוגיה, בלי פרספקטיבה, בלי שיקולים אינטלקטואליים. "זו מלחמה מזוהמת זו — אמרתי לו נחנק משהו". — "אז מה אתה רוצה..." — "ואני דווקא רציתי והיה לי מה לומר. רק לו ידעתי לומר לו דבר שהוא תבונה מעשית ולא איזו התרגשות גרידא". שבח להתרגשות כעדות ללב חם, פסולה התבונה המעשית, שרק האינטרס הצר מעסיק אותה. טוב מהן מוח הוגה על גבי לב חם. שאם לא כן — מוכרחה לבוא הרגרסיה אל הדמיון, אל החלום-בהקיץ, אל הניגוד הנצחי שבין הבסם והבורסי, אל סלידה מן האדם.

אמרנו: מיטב כיבושו האמנותי של יזהר הוא בעיצובו את דמות הנפש-היפה במהדורתו הארצישראלית (ולא זו המופשטת, היפה לכל זמן ולכל מקום). אמרנו: משנבקש את ראשיתה של המשמרת החדשה בספרותנו, נגיע בהכרח אליו. כי עם יזהר פרץ לתוך הספרות-העברית דור ילידי-הארץ והביא עמו לשון חדשה ומטבעות-לשון חדשות. עמו נתרחבו גבולות השפה העברית — במידה שהחיים הרחיבוה. לא מעשה הקצת-נרדמים שמתוך-הגניזה, לשון מסוגנת ומנופה וחרیפה, אלא מעשה-בראשית, צמיחה מתוך קרקע חברתית חדשה, מלים וצירופי-מלים, החופפים מושגים ומטרות ומשימות סגוליים. וככל אשר נהיה ספקנים לגבי אפשרויותיו של פולקלור עשיר, ז'ארגון וצביון רגיונאלי בחברה מודרנית, — אצל יזהר עדים אנו לפולקלור, סלנג והומור מקומי בהתהוותם.

יזהר הוא "בן-הארץ" במלוא משמעה של מלה זו. לרובנו קדמה א"י שבחזון, א"י המופשטת, לא"י של-ממש. אצל יזהר חופף מושג "הארץ" את נוף-ילדותו. היא הממש. זכרונות-הילדות שלו (עיין "ששה סיפורי קיץ" הנפלאים, ממיטב ספרות הנעורים הא"ית) אין בהם מאומה מן השבר, מחילופי-מראות, אין חציצה בין עבר להווה. הבית הוא ארץ-היודת,

איכריה ופלחיה, פרדסיה וכרמי־שקדיה, תקתוק המשאבות ושבילי החלוחה ריח השמוטי וריח המזבלות. אתה למד־לדעת את ה„דוד יוסף“ השומם בכרמים, את הבית הגאה על ייחוסם של־ותיקים, את כיבוי האורות והריצה אל העמדות לעת הישמע יריות, את השכן הערבי, הסר אל המושבה או יושב בה, את החוג־הקטן של מתיישבים בדרום שלא־בגדו, את הנער שדרכ סלולה לפניו בבגרותו אל הקיבוץ, ההגנה, העבודה. ארצו היא הארץ הזאת על נופה היהודי והערבי כאחד, משבצות שדות הפלחים ומשכנותיהם („עלינו בשביל צר, בשדרת צברים רפודת גללים וקרירת טחב, שנזמות, עשנניס וצמחים דשנים ללא פרח הצטנפו שם בשפע הנופל תחת משאו הלח־אפרורי הצטנעו בחביון אפלת־המשוכה“), מישורי הדרום, בקתות־חימר יחד עם הנוף היהודי המשנה־ומשתנה. כשם שאתה מוצא שיר־הלל לחלוציותם של קודחים עבריים, לגבורתם של פורצים, לידו של אליהו הפלח הוותיק („יד מחוספסת המשכילה לבוא במפתח נכון אל בורג סרבן עד שיציית, יד אמיצה התופשת ומובילה בתבונה פעם פרדות סרבניות ופעם טרקטור מגושם... יד גדולה וכבדה“), לשורות נאות ומגודלות של סלק, לאדמה תחוה, נימוחית וציייתנית, — כך יקרה לו תבונת־כפיהם של פלחים ערביים, עובדי־אדמה ותיקים, הבית המעוגן בסדריו („סדר שהיה מובן למישהו, ואי־סדר שמישהו לנוחיותו מצא בו ידיו ורגליו“), „חכמת־נשים־בנתה־ביתה“ ו„כפר אחר כפר... וסביב כל כפר אשלים ומשוכות ובוסתנים דלים ותאנים ירוקות, סגורות נוף ומכודרות וצל עבות תחתיהן, ושקמים חונטות פריין...“). פגיעה באלה היא פגיעה בו עצמו, בתחושת אזרחותו העמוקה, בנופו שלו מטילים ערבוביה. אזרחות זו היא גם אזרחות גמורה בלשון. האיטניסיות הנסוגה־מגשת יודעת להפליא את יריבה, את הצבר „הממוצע“, בכל היותו, נאיביותו, רפותו וקשיחותו (היחס אל הסייח ואל המגורש), — את לשונו ודרך־תגובתו. יש יזהר המתאר, אם נוף ואם חפץ, והוא המ שורר בעל פרקי־שירה עצמיים ביותר; ולידו — יזהר המתבונן בחבריו ובמעשיהם, והוא אז פה־לרבים. אין בפרוזה החדשה לשון חיה, הדורה, טבעית ועממית יותר מאשר „סיפור חרבת־חזעה“ ו„שיירה של חצות“. דיים בשני סיפורים אלה להקנות לו מקום בין אמני־הלשון החשובים שלנו. כבר שפירא בעל־המשקפיים שב„אפרים חוזר לאספסת“ דיבר בלשון־מוכירים אופיינית, אלא שהיא דלה עדיין, ממושדרת וממושפלת מדי. אך הדיאלוגים שבסיפורים אחרונים אין כמוהם לחיות, לפלאסטיות וליופי; אפשר לחזור־ולקרוא בהם ללא־ליאות

האוזן לא תשבע לשומעם ; מכרה זהב לחוקרי־לשון בהתהוותה : „אז מה עושה החמור הזה — חוזר ומתחיל לתלוש לו עשבים... זה כבר הרגינו. הרבצתי לו אל העין, מיותר קרוב, והוא הלך כמה פסיעות הלאה בעשב... יש לחמור כוח־חיים עצום, מה? אבל ממרחק כזה, מקורב כזה!“ או המשפט ב„שיירה של חצות“, כשגברי נעלב למשמע „הנה השוויצר גברי — תמיד יודע להסתדר“ — וזה מתרתח בעלבוננו הנערי הגדול וקורא : „אהלן! מי זה מדבר, זה אתה חיימו מדבר, אל תדבר, אל תדבר חיימו, הגיבור שלנו חיימו, הגיבור הגדול חיימו, כבר שמענו עליך חיימו...“ כמה חיים עצורים ב„חיימו“ זה! אתה חש, כיצד מתלעלע הדובר בכעסו וחוזר שש פעמים על שמו של ה„רוצח“, כעל מוטיב מילודי, אתה חש בעוול הגדול המחניק, בחפזונו פן יאחר, ברצונו־להכאיב, בנקמנותו, בחוסר־אוניו נוכח הפלוגה המתרחקת. וממש כך, בתיאור הפלח השפוף עם מקטרתו, שעה קלה לפני הגירוש, בסיפורו של „השבו“ („מעשה בשתי בנות, ומעשה שהיה בבן, אלא שהלה יצא, לא בלי אשמת אחיותיו, וחלה ונפטרה...“), במזיגה זו של רכות וחספוס, אירוניה וגעגועים : „איך זה אחרת כשיש לך דלי אחת בעולם ושאתה בא אליה ומחבק אותה ומנשק לה ואומר לה דברי־חן ורננים, ומחרבן על העולם...“ למיצוי כזה, על תכלית־הקיצור, של לשון ילידי־הארץ ואזרחי־הארץ לא הגיע איש בספרותנו. וזהו לשון עברית עממית, עסיסית, ריאליסטית, החופפת בדייקנות גמורה את החוג החברתי המסוים ומושגי־היסוד שלו. הסלנג — שהיא בעיה נכבדה מאוד לגבי סופרים עבריים, המבקשים לדובב את אנשי א״י כשיגם־ושיחם, והם נכשלים בה תכופות כ״כ — יזהר שליט עליו שליטה גמורה. הוא אינו מסתייע בו כבאמצעי של אפקט, כתבל של פיקאנטיות ופלפלה־חריף, אלא כלשון־חיה בפי אנשים שאינם יודעים „אחרת“. ומיד הילה של שירה מקיפה את הדברים, ממתקת את החריפות ומעבירה אותנו למחוזות אחרים לגמרי, לטבע הגדול, לדין־דברים שבלב, „הרבה מעבר להם, גבוה־גבוה, כל כך גבוה, מי יודע עד היכן...“

סודה של יצירה זו הוא אפוא במזיגה האורגנית של אלמנטים נוגדים, שרשיות ארצישראלית גמורה, היעגנות בעולמם של נערים־חלוצים עם זרות „אכזיסטנציאלית“ של אחד יפה־נפש ; כבשונה — מאבק על האישיות, בקשת מוצא מן הסתירה שבין „אינדיבידואליזם“ מיוחד־במינו, כולו „תוצרת יהודה“, לבין תביעה קולקטיבית חמורה, כולה „תוצרת הארץ“ ; בעייתה

המרכזית — אדם בתוך מפעל, חובת־המעשה וחובת־הלבבות שבה. והרי בעיה זו היא הבעיה הראשית בספרותן של ארצות־הסוציאליזם, במשטר שביטל מעמדות וסתירותיהם האופייניות והעמיד את האדם פנים־אל־פנים. גלוי־עיניים מול המשימה הציבורית האובייקטיבית. שם מתנהל המאבק ומודרכים נושאו תחת עינה הפקוחה של הציבוריות, מודרכים לקראת הפתרון ההומאניסטי היחידי האפשרי: בתוך השיירה ועמה, מתן מרחב־חיים לאישיות חזקה ועשירה המעשירה שבעתיים תוך המגע ההדוק עם הכלל. וככל שירבה בטחונה של המשטר, יסודותיו הסוציאליסטיים — כן ירחב מרחב־החיים גם של האיסטניס, כן ירבו אפשרויות הגשמת־אישיותו, כן תהיינה רצויות ביקורתו ותרומתו הסגולית.

המפעל החלוצי שלנו — שיסודותיו ומוסרו הם סוציאליסטיים — קם ופועל בנסיבות שונות לחלוטין, בסביבה קאפיטאליסטית, אדישה או עוינת לו. השפעתה של סביבה זו עושה, כי סופר הצמוד אל המחנה החלוצי, ובפרט סופר כיוהר, אינו עולה על דרך נכונה אלא אחר היסוסים הרבה, תוך מעצורים עצומים, בנקיפת־מצפון; הוא מתקדם עפ"י „חוש“ בלבד ובמיעוט הכרה, ותמיד צפויות לו נסיגות ואבדן־דרך. ללא מצפן אידיאולוגי הוא מגיע מאקסימום אל הומאניזם מעורפל, „אנארכיסטי“.

הראייה האנארכיסטית־הומאניטארית נשתלבה יפה בתמונת־עולמו של הרפורמיזם הארצישראלי בתקופת טרם־היות־המדינה, כאשר מלחמה היתה פירושה אך־ורק התגוננות, כשהספיק מוסר־הכוונה בלבד, כאשר לא היתה לנו שליטה על התוצאות, וראינו עצמנו פטורים מן הסתירות ומן העוולות שבהן. הסתירה מחריפה כאשר ההולך בשיירה נוכח לדעת, כי נסתלפה מטרתו; ואז היא מרוצצת בכובד חומרתה דווקא את העדינים ביותר.

הסתירה מתיישבת (אם גם לא על־נקלה), כאשר השיירה חותרת בכל הדרכים אל הטוב. צביילה, אשר סיוטי הרגל האחת השרופה־למחצה רודפים אותו ואת חבריו המתקוממים על הבארבאריות, אם חפצי־חיים הם, הם מוכרחים להילחם יחד על עולם, שבו קיפוח חירותו של היחיד, וכן צערו וכאבו, יצומצמו עד למינימום, שבו לא יהיה מקום לשבויים ולסריקות. תאמר: „פיי־נפש“ הם ואינם מסוגלים לכך. ואין הצדק עמך! הם לומדים לאט, חשדנים וספקנים, דרכם קשה יותר ונלוזה יותר, אך משלמדו היכן האמת — אין כמונם לנאמנות ולרצון טוב. הם יילכו אז בשיירה של רצון־טוב ויתריסו בפנים המחנה (ורבה המלאכה שיש לעשותה בכל מחנה!) נגד

תועלתיות זולה ומליצה נבובה, נגד הקלות היתירה שבערבוב מטרה ואמצעים.
עצם התמורות שחלו בנפש הזאת — מאפרים ועד צביילה ועד הגיבורים
המתקוממים על הרע שב„חרבת חזעה“ ו„השבוי“ — מעידה על הסיכוי הזה.
ולמה לא ירחיקו לכת עוד ?

.1952